

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Karolinos Sinotovos,

II kurso, baudžiamosios justicijos magistro

studijų šakos studentės

Magistro darbas

Bausmės skyrimo reglamentavimo principai

Principles of Sentencing Regulation

Vadovė: doc. dr. Andželika Vosyliūtė

Recenzentas: Lekt. Darius Prapiestis

Vilnius

2023

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamas BK VIII skyrius ir iš jo kylantys bausmės skyrimo reglamentavimo principai. Teisės principai gali atsirasti dviem būdais. Visų pirma, tai gali būti idėjinio pobūdžio konstruktai duodantys pradžia kitiems reiškiniams. Visų antra, tai gali būti kelias normas jungianti bendros reikšmės išraiška. Šiame darbe nagrinėjamas pastarasis būdas. Nustatyta, kad pagrindiniai iš BK VIII skyriaus kylantys principai yra: bendrasis principas, švelnesnės, nei įstatymo numatyta bausmės principas šanso principas ir bausmių sudėjimo principai. Šie principai atskleidžia teismo diskreciją skiriant bausmes. Lyginamas Lietuvos ir užsienio šalių bausmės skyrimo reglamentavimas.

Pagrindiniai žodžiai: teisės principai, teismo diskrecija, bausmės skyrimas, bendrasis principas, šanso principas, visiško bausmių sudėjimo ir dalinio bausmių sudėjimo principai.

This paper analyses Chapter VIII of the Criminal Code and the principles governing sentencing that follow from it. Legal principles can arise in two ways. Firstly, they can be conceptual constructs giving rise to other phenomena. Secondly, they may be the expression of a common meaning that links several norms. This paper focuses on the latter way. The main principles derived from Chapter VIII of the Criminal Code are found to be: the general principle, principle of leniency, the principle of chance and the principles of aggregation of penalties. These principles reveal the court's discretion in sentencing. A comparison is made between Lithuanian and foreign sentencing legislation.

Key words: Principles of law, judicial discretion, sentencing, general principle, principle of chance, principles of aggregation of sentences and aggregation of sentences.

TURINYS

IŽANGA	4
1. TEISĖS PRINCIPAI IR JŲ REIŠMĖ	7
2. BAUSMĖS SKYRIMO SAMPRATA IR RAIDA.....	13
3. BAUSMĖS SKYRIMO REGLAMENTAVIMO PRINCIPŲ TURINYS	17
3.1. Bendrasis bausmės skyrimo reglamentavimo principas	17
3.2. Švelnesnės, nei įstatymo numatyta bausmė principas	18
3.3. Šanso principas	20
3.4. Visiško bausmių sudėjimo ir dalinio bausmių sudėjimo principai	22
4. BAUSMĖS SKYRIMO REGLAMENTAVIMO PRINCIPŲ REIŠMĖ	26
4.1. Teisėjo diskrecija vykdant bausmės skyrimą Lietuvoje	26
4.2. Teisėjo diskrecija vykdant bausmės skyrimą užsienio valstybėse	33
IŠVADOS	38
SANTRAUKA.....	41
SUMMARY	42

IŽANGA

Temos aktualumas. Bausmės skyrimas – tai procesas, kurio metu teismas skiria bausmę nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui. Bausmės skyrimas įgyvendina tam tikrus baudžiamosios teisės principus, vienas kurių – teisingumo principas. Skiriant bausmę taip pat svarbu užtikrinti, kad bausmė būtų teisinga ir proporcinga. Šis siekis yra įgyvendinamas per vienodą teismų praktiką ir įstatymų leidėjo formuluojamas bausmės skyrimo nuostatas. Visuomenėje neretai išgirstama prieštaravimų ir nuogąstavimų dėl vienokių ar kitokių bausmių paskyrimų nusikalstamą veiką padariusiems asmenims. Dažniausiai pasipiktinimai yra nukreipti ne į įstatymų spragas, bet į teismo diskreciją skiriant bausmę. Tam, kad tinkamai išnagrinėtume ir suprastume baudžiamajame kodekse slypinčias nuostatas ir galėtume jas taikyti skiriant proporcingas ir teisingas bausmes, turime išmanyti bausmės skyrimo reglamentavimo principus, jų turinį bei reikšmę. Teisės doktrinoje plačiau išnagrinėti bausmės skyrimo principai, tačiau bausmės skyrimo reglamentavimo principų tema baudžiamojoje teisėje, skirtingai nuo darbo ar civilinės teisės, yra išnagrinėta daug siauresne apimtimi. Todėl kyla klausimas kokie yra bausmės skyrimo reglamentavimo skyrimo principai ir kiek laisvės yra suteikta teismui skiriant bausmę? Šiame moksliniame darbe siekiama plačiau išanalizuoti bausmės skyrimo reglamentavimo principų sampratą, jų įtaką teismo sprendimams, o taip pat atskleisti teisėjui įstatymo numatytas teises ir laisves skiriant bausmę.

Tikslas. Šio magistro darbo tikslas yra mokslinės literatūros pagalba atskleisti bausmės skyrimo reglamentavimo principų sampratą, o taip pat išanalizuoti ar bausmės skyrimo reglamentavimo principai užtikrina pakankamą teisėjo diskreciją skiriant bausmę.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti teisės principų sampratą ir reikšmę.
2. Įvertinti bausmės skyrimo reglamentavimo principų raidą lyginant 1961 m. baudžiamąjį kodeksą su 2000 m. baudžiamuoju kodeksu.
3. Detaliai atskleisti bausmės skyrimo reglamentavimo principų, o būtent: bendrojo bausmės skyrimo, švelnesnės, nei įstatymo numatyta bausmės, šanso (bausmės skyrimas pirmą kartą teistam asmeniui ir recidyvistui), visiško bausmių sudėjimo ir dalinio bausmių sudėjimo principų sampratą ir reikšmę.
4. Įvertinti teisėjų diskrecija vykdant bausmės skyrimą Lietuvoje.
5. Išanalizuoti ir palyginti bausmės skyrimo reglamentavimą užsienio valstybėse.

Tyrimo objektas. Šio magistro darbo tyrimo objektas yra Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, o taip pat teisinė doktrina analizuojanti bausmės skyrimo reglamentavimo principus.

Tyrimo metodai. Magistrinio darbo rengimui buvo pasitelkti analizės, istorinis, lingvistinis ir lyginamasis metodai:

1) Pagrindinių bausmės skyrimo reglamentavimo principų tikslų, sampratos, funkcijų aptarimui naudotas analizės metodas. Šiuo metodu taip pat naudotasi analizuojant teisės principus ir jų funkcijas.

2) Istorinis metodas naudotas analizuojant bausmės skyrimo reglamentavimo principus nustatytus senajame baudžiamajame kodekse bei įvykusius pokyčius išgaliojus naujam baudžiamajam kodeksui. Siekiama išsiaiškinti įstatymo leidėjo ketinimus kuriais buvo grindžiamos bausmės skyrimo reglamentavimo principų pataisos.

3) Lingvistinis metodas naudotas atskleidžiant bausmės skyrimo reglamentavimo principų sampratas bei detalizuojant darbe naudojamų tam tikrų žodžių reikšmes.

5) Lyginamasis metodas naudotas lyginant bausmės skyrimo reglamentavimą Lietuvoje ir užsienio valstybėse. Siekiama išanalizuoti teisėjui įstatymo suteikiama laisvę skiriant bausmę.

Darbo originalumas. Bausmės skyrimas yra vienas svarbiausių institutų baudžiamojoje teisėje. LAT jurisprudencijoje ir baudžiamosios teisės doktrinoje yra plačiau išnagrinėti bausmės skyrimo principai. Šie principai nusako, kad siekiant užtikrinti bausmės paskirtį numatytą BK 41 straipsnyje, paskirta bausmė už nusikalstamą veiką turi būti teisinga, proporcinga ir individualizuota. Išsamiau teisingumo principą skiriant bausmę analizavo R. Drakšas recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinyje „Baudžiamoji justicija ir verslas“ bei straipsnyje „Bausmė: bendrosios teorinės problemos“. Apie bausmės skyrimo individualizavimą ir teisingos bausmės prielaidas plačiau nagrinėta V. Piesliako straipsnyje „Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes“, teisingumo principą ir jo reikšmę naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse taip pat nagrinėjo A. Gumuliauskas. Analizuojant magistro darbus yra paminėti I. Gailevičiūtės magistro darbas „Ar laisvės atėmimo bausmės skyrimas asmeniui pirmą kartą teisiamam už nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą prieštarauja proporcingumo ir teisingumo principams?“. Tuo tarpu bausmės skyrimo reglamentavimo principų tema nėra plačiai aptarta teisės doktrinoje. Šiame darbe bus detaliau išnagrinėti bausmės skyrimo reglamentavimo principai ir teisėjų diskrecija skiriant bausmes.

Svarbiausi literatūros šaltiniai. Magistrinio darbo rengimui buvo pasitelkti įvairių rūšių šaltiniai: Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, baudžiamosios teisės šakos vadovėliai, Lietuvos teisės mokslininkų darbai, daktarų disertacijos, straipsniai publikuoti teisės žurnaluose, užsienio valstybių baudžiamieji kodeksai.

1. TEISĖS PRINCIPAI IR JŲ REIKŠMĖ

Lotynų kalboje žodis principas (lot. *principium*) reiškia pradžia, pagrindą, kilmę, tam tikrą pradmenį (Lietuvių kalbos žodynas). Tuo tarpu tarptautinių žodžių žodyne principas apibūdinamas kaip: „1. įsitikinimas, lemiantis žmogaus santykių su tikrove, jo elgesio ir veiklos normas; 2. pagrindinė kurios nors teorijos, koncepcijos idėja, pradinis teiginys; 3. svarbiausioji kurios nors organizacijos (partijos, sąjungos, valstybės, žinybos) struktūros arba veiklos taisyklė; 4. pagrindinė kurio nors įrengimo, mechanizmo sandaros arba veikimo savybė“ (Tarptautinių žodžių žodynas, Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985). Bendra prasme principus galime vadinti idėjine pradžia nuo kurios atsispiria ir vystosi kiti reiškiniai. Todėl principų sąvoka nėra išskirtinė teisei sistemai, ji gali egzistuoti ir įvairiose kitose sistemose, pavyzdžiui taip pat gali būti moralės, ekonominiai ir kitokie principai.

Kalbant apie teisės principus pastebima, kad teisės moksle nėra vieningos nuomonės dėl to, kas yra teisės principas (Baltrimas, Lankauskas, 2014a, p. 8). Kilmės požiūriu teisės principas dažniausiai pasireiškia kaip teisinė idėja, kuri nėra įtvirtinta konkrečioje teisės normoje ir egzistuoja kaip teisinės doktrinos sudedamoji dalis. Tačiau teisės principai taip pat gali egzistuoti ne tik kaip idėjos, bet ir kaip teisės normos. Pavyzdžiui, konstitucinis principas, kad „žmogaus asmuo neliečiamas“ pirmiau susiformavo kaip teisinė idėja, o vėliau buvo paversta konstitucine teisės norma, kurios pagrindu formuojasi konkretūs žmonių santykiai, kuriais įgyvendinamas šis principas (Vaišvila, 2000a, p. 125). Ir atvirkščiai, teisės principai gali kilti iš tam tikros teisės normų grupės apibendrinimo (Vaišvila, 2000b, p. 126). Vadinasi iš normų visumos kylanti bendra idėja gali virsti vienu idėją jungiančiu principu. K. Jankauskas, apibendrindamas įvairių autorių pozicijas teisės principų atžvilgiu pateikia suformuluotą bendrą teisės principų sąvoką „<...> teisės principų sąvoka iš esmės niekuo nesiskiria nuo bendrosios principų sąvokos, kuri vartojama kitose tikrovės srityse, taigi teisės principai – tai vadovaujančios idėjos, pamatinės nuostatos, kreipiantieji pradai, kurie dalykiškai ir logiškai apibūdina tai, kas nuo jų priklauso. Teisės principai determinuoja (teisine prasme) kitus reiškinius, kreipia kitų reiškinių turinį, daro įtaką kitiems teisinės sistemos elementams ir visai teisei sistemai.“ (Jankauskas, 2005, p. 16). G. Lastauskienė pateikia paprastesnį teisės principų apibūdinimą, teisės principus vadindama teisės „griaučiais“, glaudžiai susijusiais su teisės ginamomis vertybėmis, o konstitucinių principų atveju – tiesiog

su tomis vertybėmis „suaugusiais“. Autorė argumentuoja, kad iš esmės teisės principai yra mūsų elgesio regulatoriai nustatantys siektinus tikslus ir nurodydami itin abstraktų, plačiai interpretuojamą elgesio modelį (Lastauskienė, 2015a, p. 23-24). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2009 m. lapkričio 9 d. nutartyje pažymėjo, kad „principai – tai bendriausio pobūdžio teisės normos; konkrečias taisykles nustatančios teisės normos negali prieštarauti atitinkamų santykių teisinio reglamentavimo principams, jie neturi būti pažeisti aiškinant teisės normos prasmę ir ją taikant. Taip pat bet kuri teisės norma turi būti aiškinama atsižvelgiant į jos prigimtį ir paskirtį bei vadovaujantis teisės principais“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje).

Iš teisės principų apibūdinimo galime daryti išvada, kad principas nėra momentinis reiškinys, o per ilgą laikotarpį susiformavusi pamatinė nuostata daranti įtaką kitiems teisinės sistemos elementams, juos formuojanti, papildanti arba kai kuriais atvejais ir kylanti iš jų. Tiesa nereikėtų klaidingai manyti, kad teisės principai yra pasenę ar nebeaktualūs. Pavyzdžiui autorius B. Cardozo išreiškia tokią nuomonę, kad iš seno suformuotus principus reikia vertinti ir aiškinti pro šiuolaikinę prizmę ir dabartinės visuomenės vertybes, nes tik taip bus įgyvendinami dabartinės teisės siekiai: „mano kaip teisėjo pareiga yra įkūnyti teisėje ne tik siekius, įsitikinimus ir filosofines pažiūras, tačiau ir siekius, įsitikinimus bei filosofines pažiūras vyrų ir moterų, gyvenančių mano laikmečiu“. Taigi, remiantis šia nuomone, kaip vienas iš bruožų, kuriais turėtų pasižymėti teisės principai, yra jų aiškinimo šiuolaikiškumas ir atitiktis egzistuojančioms (o ne praeities) visuomeninėms vertybėms (Baltrimas, Lankauskas, 2014b, p. 7).

Analizuojant teisės principų sąvoką lygiagrečiai dažnai naudojama ir teisės normos sąvoka. Dažnu atveju teisės normos sąvoka naudojama kaip teisės principo sinonimas, tačiau svarbu suprasti, kad norma ir principas yra skirtingi teisės elementai. Teisės principai skiriasi nuo normų tuo, kad principuose lyg ir nėra įtvirtinamos konkrečios teisės bei pareigos (tiksliau – privalomo ar leistino elgesio modelis apibrėžiamas labai abstrakčiai). Tuo tarpu normos pasižymi logine struktūra, formuluota išraiška teisėkūros aktuose ir mažesniu abstraktumu. Kitaip nei normose teisės principuose dažnai nustatomos tik principinės oficialiai sankcionuoto elgesio kryptys (Jankauskas, 2004, p. 141). Tačiau teisės principai ir normos turi panašumą, jais, kaip ir normomis gali remtis teismas, priimdamas sprendimą byloje. Skirtingai nuo normos, teisės principas neprivalo būti nurodytas *expressis verbis* teisės akte tam, kad jis galėtų būti taikomas. Dažnu atveju teisės principas nenugula įstatymų dispozicijoje, o jo turinį galima

iššifruoti tik sistemiškai aiškinant teisę, analizuojant teismų praktiką ir teisės doktriną (Mikelėnienė, Mikelėnas, 1999, p. 226). Autorius R. Alexy kalbėdamas apie normas ir principus šalia vartoja sąvoką „taisyklė“. Anot autoriaus kiekviena norma yra arba taisyklė, arba principas. Esant taisyklių konfliktui, pirmenybė suteikiama vienai iš jų, kitą pripažįstant negaliojančia, o kolizijos tarp principų sprendimo būdas yra kitoks. Kolizijos tarp principų atveju sprendžiama, kuriam iš principų taikytinas prioritetas (Baltrimas, Lankauskas, 2014c, p. 14). Susidūrus dviem ar daugiau principų, nėra netaikytino principo, tačiau vienam iš principų konkrečiu atveju suteikiamas prioritetas ir būtent jis nulemia bylos sprendimą (Lastauskienė, 2012, p. 53). Tai reiškia, kad normų kolizijos atveju, negali būti taikomos dvi normos, turi būti pasirenkama tik viena. Tačiau taikant normą kartu gali būti taikomi ir teisės principai. Teisės principas teisės sistemoje gali būti elgesio reguliavimo būdas, veikiantis šalia teisės normų ir padedantis spręsti neaiškius teisinius atvejus. Taip pat teisės principas gali gyvuoti kaip idėjos veikiančios sąmonės ir net pasąmonės lygmeniu, ir galiausiai principas gali veikti kaip visiškai savarankiškas elgesio reguliavimo būdas, kurio pakanka teisiškai kvalifikuojant teisei reikšmingą situaciją (Lastauskienė, 2015b, p. 24).

Vis tik pagrindinis klausimas kyla ne dėl teisinio principo apibrėžimo ar atribojimo nuo kitų teisės sistemos elementų, bet dėl teisės principo vietos ir vaidmens teisinėje sistemoje. Teisės principai yra teisės sistemos pamatinės nuostatos, kuriomis grindžiamas teisinis reguliavimas ir teisinė praktika, bendrasis ir individualusis teisinis reguliavimas bei teisės realizavimas (Bormontienė *et al.*, 2002, p. 202). V. Mikelėnas nurodo keturias pagrindines teisės principo funkcijas: reglamentavimas, interpretavimas, teisės spragų užpildymas ir kolizijų šalinimas (Baltrimas, Lankauskas, 2014d, p. 16).

Teisės principo reglamentavimo (arba reguliavimo) funkcija pasireiškia per poveikį teisiniam procesui. Teisės principas lemia naujų normų sukūrimą, galiojančių normų pakeitimą, papildymą ar panaikinimą. Teisėkūros procese principai padeda atsakyti, kada tam tikrų nuostatų pakeitimas, patikslinimas ar papildymas naujomis nuostatomis yra tikslingas ir neprieštarauja teisės instituto paskirčiai (Ažubalytė *et al.*, 2016, p. 115).

Tais atvejais kai teisinis tekstas yra neaiškus arba prieštaringas, arba kai įstatymų leidėjas pradeda visiškai naujai reguliuoti tam tikras visuomenei nežinomas ir neatpažįstamas situacijas, taip pat, kai neįmanoma nustatyti, kokie buvo įstatymų leidėjo ketinimai ir pan. atsakymą padeda rasti teisės principo interpretavimo funkcija. Be minimų atvejų, teisės

principų interpretavimas taip pat svarbus tais atvejais kuomet ginčo išsprendimas išskirtinai pagal galiojančias teisės normas pažeistų teisingumo reikalavimus, kuomet esame priversti pasakyti: „Tokio sprendimo reikalavo teisingumo jausmas“ (Lastauskienė, 2015c, p. 25). Na, o tais atvejais kai įstatymuose nėra reikiamos teisės normos, reguliuojančios aptariamą atvejį, ir negalima taikyti įstatymo analogijos (t. y. normos reguliuojančios panašius atvejus) (Vaišvila, 2000c, p. 314), naudojamas teisės spragų užpildymas. Paskutinė teisės principų funkcija – kolizijų šalinimas reiškia, kad esant dviejų normų kolizijai pirmenybė turėtų būti teikiama normai, kuri labiau atitinka teisės principų esmę (Kavalnė *et al*, 2009, p. 117). R. Dworkinas savo ruožtu išskiria dar vieną teisės principų funkcija – sprendimo *legitimumo* užtikrinimą. Šią funkciją autorius išskyrė siekiu palaikyti teismų sprendimų argumentavimą remiantis teisės principais. R. Dworkino požiūriu teismų sprendimų pagrindimas principais, kurie yra konkretaus laikmečio politinės moralės sudėtinė dalis, padeda užtikrinti, kad sprendimai bus priimtini visuomenei ir užtikrina šių sprendimų legitimumą (Baltrimas, Lankauskas, 2014e, p. 16). Argumentavimas principais užtikrina teisėjų nešališkumą, kadangi argumentuodami tokiu būdu teisėjai išsiugdo įprotį pažvelgti į savo sprendimus iš visuomenės, kurią tie sprendimai gali paveikti, perspektyvos. Yra autorių teigiančių, kad teismai argumentuodami remiasi teisės principais, siekdami racionalizuoti sprendimo priėmimo procesą. Tokiu būdu teismai siekia savo sprendimams suteikti tam tikro neutralumo, užtikrinti, kad sprendimas priimamas objektyviai, ar bent jau sudaryti įspūdį, kad taip yra. Žinoma reikia pastebėti, kad principai pasižymi aukštesniu abstraktumo lygiu bei dažnai konkuruoja tarpusavyje, todėl sprendimą priimti yra gerokai sudėtingiau nei taikant „paprastą“ normą (Baltrimas, Lankauskas, 2014f, p. 12).

Teisės principų pasitelkimas sprendžiant ginčą visada sukuria išimtį iš bendrojo reguliavimo, nes kiekvienas teisės principą gali aiškinti šiek tiek kitaip. Kadangi principai nuo ir unikalūs, jų griežtai apibrėžti neįmanoma, o nuo to tiesiogiai ir akivaizdžiai nukenčia teisinio tikrumo reikalavimas. Todėl vien tik teisės principų pasitelkimas sprendžiant ginčą turi būti išimtinis teisinis atvejis. Ir visais šiais atvejais teismui, priimančiam sprendimą kyla pareiga pagrįsti, kad teisės principai leidžia daryti išimtį arba priešingai – nurodyti, kad prielaidų išimčiai nėra ir egzistuojantis normų kuriamas reguliavimas dera su teisės principais (Lastauskienė, 2015d, p. 25). G. Lastauskienė pažymi, kad jeigu byla sprendžiama tik pagal teisės principus arba jeigu dėl principų suformuluojama išimtis, teisėjas įgyja prievolę tai papildomai argumentuoti ir pasisakyti, kodėl pasirinktas būtent toks sprendimas. Sprendime,

kuriame remiamasi principais, turi būti paaiškinta, kaip pasireiškia vieno ar kito taikomo principo turinys konkrečiu atveju. Nepakanka tik nurodyti kokiais principais remiamasi. Taip pat turi būti pasisakoma dėl konkuruojančių vertybių hierarchijos, jeigu ginče konkuruoja keli priešingų sprendimų reikalaujantys teisės principai (Lastauskienė, 2015e, p. 25).

Teisės principų aiškinime yra labai svarbus teisėjo vaidmuo. Tam tikrais atvejais teisėjai gali veikti kaip įstatymų leidėjai. Tai pasireiškia tuo, kad jie turi galią kurti teisę ją aiškinant. Teisėjai turi unikalias žinias, kurių pagalba jie gali „tarp eilučių“ perskaityti, ką įstatymų leidėjas „nutylėjo“ ir suvokti tekstą visiškai kitaip, negu suvokia bet koks kitas teisės vartotojas (Lastauskienė, 2015f, p. 25). Kalbėdamas apie teismo diskreciją aiškinant teisės nuostatas Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 24 d. nutarime yra pasisakęs, kad „teismai turi vadovautis tokia atitinkamų teisės nuostatų (normų, principų) turinio, taip pat šių teisės nuostatų taikymo samprata, kokia buvo suformuota ir kokia buvo vadovaujama taikant tas nuostatas (normas, principus) ankstesnėse bylose, inter alia anksčiau sprendžiant analogiškas bylas. Iš Konstitucijos kylančios maksimos, kad tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, nepaisymas reikštų ir Konstitucijos nuostatų dėl teisingumo vykdymo, konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, asmenų lygybės teismui principų, kitų konstitucinių principų nepaisymą“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas). Taigi teismo principų turinio aiškinimas yra svarbus tuo, kad sprendžiant bylą remiantis teisės principais sukuriamas precedentas analogiškų bylų sprendimui. Svarbu suprasti, kad teisėjai tuos pačius teisės principus gali vertinti skirtingai. Skirtingą vertinimą lemia skirtinga gyvenimiška patirtis, skirtinga pasaulėžiūra ir idealai. Be to, principai pasižymi aukštesniu abstraktumo lygiu bei dažnai konkuruoja tarpusavyje, todėl sprendimą priimti yra gerokai sudėtingiau nei taikant „paprastą“ normą (Baltrimas, Lankauskas, 2014g, p. 12).

Apibendrinant galima sakyti, kad teisės principai yra pamatinės nuostatos, idėjos, įtakojančios kitų teisinės sistemos elementų turinį ir atspindinčios visuomenėje vyraujančias vertybes. Teisės principai pagal kilmės pobūdį gali būti skirstomi į dvi kategorijas: 1) teisės idėjas lemiančias teisinių normų sukūrimą, 2) iš teisės normų kylančias, normų visumą apjungiančias idėjas. Taigi teisės principai ir normos negali prieštarauti vieni kitiems, jie turi sudaryti darnią visumą. Teisės principai, kaip ir normos gali daryti tiesioginį poveikį socialinių santykių reguliavimui nustatant tam tikrus elgesio standartus. Kitaip tariant teisės principai nurodo abstrakčias idėjas kaip turėtų būti reguliuojami asmenų santykiai, o normos nustato

konkrečias taisykles. Teisės principai yra reikšmingi teisėkūros procese: kuriant naujas normas, keičiant, pildant bei naikinant senas. Kaip ir minėta, principai ir normos turi sudaryti darnią visumą, todėl įstatymų leidėjams principas yra tam tikras orientyras siekiant teisinio vientisumo. Taip pat teisės principai yra svarbūs interpretuojant įstatymo leidėjo ketinimus kuomet teisinis tekstas yra nepakankamai aiškus, arba reikalingas teisės spragų užpildymas, kai įstatymuose nėra reikiamos teisės normos. Atkreiptinas dėmesys, kad vien tik teisės principų pasitelkimas sprendžiant ginčą yra išimtis iš bendrojo reguliavimo, kadangi teisės principai yra labai abstraktaus pobūdžio ir kiekvienas teisėjas gali juos aiškinti šiek tiek kitaip. Vis tik ginčo sprendimas vadovaujantis ne tik konkrečiomis teisės normomis, tačiau ir pasitelkiant argumentavimą principais užtikrina, kad teisėjas priimdamas sprendimą atsižvelgs ne tik į įstatyme nustatytą normą, tačiau ir visuomenę kuriai toks sprendimas gali turėti įtakos.

2. BAUSMĖS SKYRIMO SAMPRATA IR RAIDA

Vienas iš Lietuvos baudžiamosios teisės pagrindų yra individualios atsakomybės principas. Remiantis šiuo principu asmuo gali būti pasmerkiamas tik už savo kaltai padarytą nusikalstamą veiką ir tik už jos padarymą jam gali būti skiriama kriminalinė bausmė. Pats bausmės skyrimas yra apibūdinamas kaip procesas, kurio metu teismas asmeniui, pripažintam kaltu konkrečios nusikalstamos veikos padarymu, pritaiko bausmės rūšį ir jos dalį (Švedas *et al*, 2020, p. 105). Bausmė yra tam tikra auklėjimo priemonė, kuria siekiama koreguoti netinkamą asmens elgesį.

Žymus britų filosofas H. L. A. Hartas konceptualia prasme bausmę apibūdino tokiomis tezėmis: „1) bausmė turi sukelti skausmo arba kitokių padarinių, kurie paprastai laikomi nemaloniais; 2) ji turi būti skirta už teisės normų pažeidimus; 3) ji turi būti taikoma tikram arba numanomam teisės normų pažeidėjui už jo padarytą veiką; 4) ją sąmoningai turi taikyti kiti asmenys; 5) ji turi būti skiriama ir vykdoma teisinės sistemos įgaliotos valdžios, prieš kurią ir buvo nukreiptas teisės pažeidimas“. Pasak autoriaus, pagrindinis bausmės tikslas yra išpirkti savo kaltę už padarytą nusikalstamą veiką (Drakšas, 2004, p. 29). Tuo tarpu Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK arba naujasis kodeksas) 41 straipsnyje yra nustatyti net 5 bausmės tikslai, kurie nekonkuruoja tarpusavyje, o sudaro vieningą bausmės paskirtį. Tame pačiame straipsnyje nustatyta, kad „bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui, kurios paskirtis yra: 1) sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; 3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; 4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą“.

Iki dabartinio Baudžiamojo kodekso, įsigaliojusio 2003 m. gegužės 1 d., ilgą laikotarpį Lietuvoje galiojo 1961 m. birželio 26 d. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (toliau – LTSR) Aukščiausiosios Tarybos priimtas ir 1961 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojęs LTSR baudžiamasis kodeksas (toliau – LTSR BK arba senasis kodeksas). LTSR BK sudarė Bendroji dalis (61 straipsnis) ir Ypatingoji dalis (221 straipsnis). Pagrindiniu uždaviniu įvardijamas tarybinės visuomeninės ir valstybinės santvarkos, socialistinės nuosavybės, piliečių asmenybės bei teisės ir visos socialistinės teisėtovos nuo nusikalstamų kėsinių saugojimas (1 straipsnis), o bausmę skirianti institucija yra teismas (3 straipsnis). Numatyta, kad pagal baudžiamuosius įstatymus atsako asmenys, kuriems, prieš padarant nusikaltimą, yra suėję šešiolika metų amžiaus (11 straipsnis). O tam tikrais atvejais už tam tikrus tyčinius veiksmus,

pavyzdžiui, galinčius sukelti traukinio katastrofą (85 straipsnis), tyčinius kūno sužalojimus, sutrikdžiusius sveikatą (111–114 straipsniai ir 116 straipsnio 2 dalis), plėšimą, turint tikslą užvaldyti valstybinį ar visuomeninį turtą (92 straipsnis) ir kitus, atsako ir asmenys nusikaltimo padarymo metu sulaukę 14 metų amžiaus (11 straipsnis).

Asmenys, kuriems, prieš padarant nusikaltimą, nebuvo suėję aštuoniolikos metų amžiaus negalėjo būti baudžiami mirties bausmė (24 straipsnis), negalėjo būti skiriamas nutrėmimas (27 straipsnis) bei ištrėmimas (28 straipsnis). Moterims, kurios nusikaltimo padarymo metu arba nuosprendžio priėmimo momentu buvo nėščios negalėjo būti skiriama mirties bausmė (24 straipsnis) ir nutrėmimas (27 straipsnis). Tuo tarpu moterims, išlaikančioms jaunesnius kaip aštuonerių metų amžiaus vaikus buvo skiriama tik viena išimtis – joms negalėjo būti skiriamas nutrėmimas (27 straipsnis).

Nagrinėjant LTSR BK galima pamatyti, kad daugiausiai vyravo laisvės atėmimo bausmės. Kriminalizuotos net tokios veikos kaip: išradimų pareiškimas arba perdavimas į užsienį (209 straipsnis), savavališkas, neturint reikiamo leidimo, statymas gyvenamojo namo ar priestato, taip pat šiurkštus statybos technikos taisyklių pažeidimas (214 straipsnis), vengimas išlaikyti vaikus (125 straipsnis) arba vengimas išlaikyti tėvus (126 straipsnis). Sunku patikėti, kad už šias veikas galėjo būti skiriama laisvės atėmimo bausmė. Lyginant su dabartinių įstatymų sankcijomis, tokia bausmė atrodo ne tik neproporcinga, bet ir neracionali. Tačiau kokia gi buvo teismo diskrecija?

Bausmės skyrimas ir atleidimas nuo bausmės yra reglamentuojamas LTSR BK ketvirtame skyriuje. Skyrių sudaro 20 straipsnių. Pirmame šio skyriaus straipsnyje (39 straipsnyje) nurodoma kad „Teismas skiria bausmę įstatymo straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikaltimą, nustatytose ribose, tiksliai laikydamasis TSR Sąjungos ir sąjunginių respublikų baudžiamųjų įstatymų pagrindų ir šio kodekso Bendrosios dalies nuostatų“. Taip pat nurodoma, kad skiriant bausmę teismas turi atsižvelgti į padarytojo nusikaltimo pobūdį, jo pavojingumo visuomenei laipsnį, į kaltininko asmenybę ir į bylos aplinkybes, lengvinančias ir sunkinančias atsakomybę. Kaip ir dabartiniame BK taikydamas atsakomybę lengvinančias aplinkybes teismas gali atsižvelgti ir į nenurodytas įstatyme aplinkybes. Tačiau verta pastebėti, kad dėl abstrakčių įstatymo formuluočių ne visos nuostatos buvo įgyvendinamos. Pavyzdžiui, kaltės prisipažinimas (laikomas atsakomybę lengvinančia aplinkybe) ne visais atvejais buvo taikomas. Net prisipažinus padarius nusikalstamą veiką ar joje dalyvavus, kaltininkas dažnai vis tiek būdavo nuteisiamas, nes atsakomybę lengvinančios

aplinkybės nebuvo susijusios su konkrečiu bausmės palengvinimu (Piesliakas, 1998, 48). Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad skirtingai nuo dabartinio Baudžiamojo kodekso, LTSR BK nėra normų įpareigojančių tam tikrais atvejais skirti švelnesnę nei įstatyme numatytą bausmę.

Analizuojant LTSR BK galima daryti išvadas, kad bausmių skyrimo taisyklės yra gana abstrakčios. Remiantis bendraisiais bausmės skyrimo pagrindais ir kitomis bausmių skyrimo nuostatomis numatyta teismo pareiga atsižvelgti į nusikaltimo pobūdį, pavojingumo laipsnį, kaltininko asmenybę, aplinkybes, sunkinančias ir lengvinančias atsakomybę, pareiga vadovautis teisine sąmone (39 straipsnis.), jei nusikaltimas nėra baigtas, – atsižvelgti į kaltininko padarytų veiksmų pavojingumo pobūdį ir laipsnį, nusikalstamo ketinimo įvykdymo laipsnį, į priežastis, dėl kurių nusikaltimas nebuvo baigtas (16 straipsnis.), jei bendrininkaudama – į kiekvieno bendrininko dalyvavimo padarant nusikaltimą laipsnį ir pobūdį (BK 18 straipsnis.), be to, numatomos bausmių subendrinimo taisyklės, jei nustatoma nusikaltimų ar nuosprendžių sutaptis (BK 42 str., 43 str.) ir t.t. (Šulija, 2003a, p. 156).

Nuo 1961 m. įsigaliojās įstatymas keitėsi ne vieną kartą, tačiau tikriausiai viena didžiausių reformų įvyko 2000 m. rugsėjo 26 d., priėmus naująjį BK. Naujajame BK įtvirtintos ir suformuluotos konkretesnės nuostatos davė pradžią vienodesnės teismų praktikos formavimui. Šios naujovės nustatė pareigą teismui skiriamos bausmės dydį pradėti skaičiuoti nuo vidurkio, nuosekliai išdėstyti bausmių sistemą ir BK specialiosios dalies sankcijas surašyti nuo švelniausios iki griežčiausios. Atsirado pareiga teismui skirtingai vertinti pirmą kartą nusikalstamą veiką padariusius asmenis ir atsižvelgti į tam tikras aplinkybes, pavyzdžiui, kai nusikalstama veika nėra baigta arba veika padaryta bendrininkaujant. Atsisakyta vertinti recidyvą kaip nusikalstamą veiką kvalifikuojantį požymį. Taip pat nustatyti ypatumai skiriant bausmes nepilnamečiams (Šulija, 2003b, p. 166-167). Naujasis kodeksas įnešė daugiau galimybių švelninti bausmę, pavyzdžiui, asmeniui, pirmą kartą teisiamam už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą teismui nustatyta tam tikra pareiga pirmiau skirti su areštu arba terminuotu laisvės atėmimu nesusijusias bausmes (55 straipsnis) ir tik esant pakankamiems teismo argumentams, galimas griežtesnis baudimas.

Naujajame kodekse be kita ko buvo išplėsta ir pati bausmių sistema, numatant didesnę bausmių rūšių įvairovę ir taip suteikiant teismui daugiau diskrecijos parenkant ir individualizuojant bausmes. Taip pat išsiskiria ir bausmės skyrimo nepilnamečiui ypatumai. Pagal Senąjį BK asmenys kuriems prieš padarant nusikaltimą, yra suėję šešiolika metų amžiaus paprastai atsako pagal baudžiamuosius įstatymus. Ir tik jeigu teismas pripažįsta, kad asmenį,

kuris, būdamas jaunesnio kaip aštuoniolikos metų amžiaus, padarė nelabai pavojingą visuomenei nusikaltimą, galima pataisyti, netaikant kriminalinės bausmės, tai jis gali paskirti tokiam asmeniui priverčiamąsias auklėjamojo pobūdžio priemones, kurios nėra kriminalinė bausmė (11 straipsnis). Tuo tarpu Naujajame BK nustatyta, kad terminuotą laisvės atėmimą nepilnamečiui teismas gali skirti, jeigu yra pagrindas manyti, kad kitos rūšies bausmių nepilnamečio nusikalstamiems polinkiams pakeisti nepakanka, arba jeigu nepilnametis padarė sunkų ar labai sunkų nusikaltimą (91 straipsnio 3 dalis).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad bausmė yra tam tikra auklėjimo pobūdžio priemonė skirta asmens elgesio reguliavimui, o bausmės skyrimas yra procesas, kurio metu yra parenkama nusikalstamą veiką atitinkanti bausmė. Bausmė yra parenkama atsižvelgiant į pagrindinius bausmės tikslus: sulaukyti nuo nusikaltimų padarymo, nubausti, apriboti galimybę daryti naujus nusikaltimus, paveikti asmenis laikytis įstatymų ir užtikrinti teisingumą. Įvertinus bausmės skyrimo reglamentavimo principų raidą lyginant 1961 m. baudžiamąjį kodeksą su 2000 m. baudžiamuoju kodeksu galima daryti išvadą, kad Naujasis kodeksas leido įgyvendinti ne vieną bausmės tikslą – nubausti, o visą bausmių tikslų visumą. Naujasis kodeksas taip pat pirmenybę skyrė bausmių švelninimui, nustatant teismui pareigą išsamiai argumentuoti griežtesnės bausmės būtinumą. Taip pat nepilnamečiai pripažinti kaip asmenų kategorija kuriai neturėtų būti skiriamos tokios pat bausmės kaip ir pilnamečiams asmenims. Manoma, kad jaunas asmuo yra lengviau perauklėjamas, todėl nusikalstamiems polinkiams pakeisti pirmiau turėtų būti taikoma švelnesnė bausmė. Be kita ko dar vienas pokytis atsiradęs išigaliojus Naujajam kodeksui yra tai, kad teismams suteikta ne fiktyvi, o reali diskrecija parenkant bausmės rūšį ir taip užtikinant individualizuotas bausmes.

3. BAUSMĖS SKYRIMO REGLAMENTAVIMO PRINCIPŲ TURINYS

3.1. Bendrasis bausmės skyrimo reglamentavimo principas

Bendrieji bausmės skyrimo pagrindai yra nustatyti BK 54 straipsnio 1 ir 2 dalyse. Pagal BK 54 straipsnio nuostatas teismas skirdamas bausmę turi laikytis trijų taisyklių: 1) skirti bausmę pagal BK specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankciją; 2) laikytis šio kodekso bendrosios dalies nuostatų; 3) skiriant bausmę atsižvelgti ir įvertinti padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį, kaltės formą ir rūšį, padarytos nusikalstamos veikos motyvus ir tikslus, nusikalstamos veikos stadiją, kaltininko asmenybę, asmens kaip bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką formą ir rūšį, atsakomybę lengvinančias bei sunkinančias aplinkybes ir nusikalstama veika padarytą žalą.

Taigi, pirmoji taisyklė įpareigoja teismą skirti tik tos rūšies ir tokio dydžio bausmę, kuri yra nustatyta BK specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankciją (Piesliakas, 2008a, p. 249-250). Taikydamas šią bendrą privalomą taisyklę teismas negali savo nuožiūra parinkti kitokios nei straipsnio sankcijoje numatytos bausmės. Todėl jei specialiosios dalies straipsnis numato tik vieną bausmės rūšį, kas buvo būdinga 1961 m. BK, teismo laisvė skiriant bausmę yra labai suvaržoma. Tai reiškia, kad kuo daugiau bausmės rūšių numato straipsnio sankcija, tuo platesnės yra teismo galimybės skiriant bausmę. Tačiau kuo platesnės teismo galimybės, tuo didesnis pavojus nevienodos teismų praktikos formavimui.

Vertinant pirmąją bausmės skyrimo taisyklę nustatančią, kad teismas turi skirti bausmę pagal BK specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankciją, galime daryti išvada, kad ši nuostata yra principas-taisyklė. Taisyklės yra tokios baudžiamojo įstatymo formuluotės, kurios nesuteikia teismui plačios diskrecijos parenkant bausmės rūšį ir (arba) jos dydį (Švedas, 2014a, p. 10). Būtent toks teisėjo diskrecijos suvaržymas matomas pirmoje taisyklėje. Kita svarbi taisyklė yra tai, kad teismas skirdamas bausmę turi laikytis BK bendrosios dalies normų. Bendroji BK nuostata yra ta, kad kiekvienas kaltinamasi, neatsižvelgiant į tai, ar jis vyras ar moteris, pilnametis ar nepilnametis, gali būti nubaustas bet kuria sankcijoje numatyta bausme. Ši nuostata taip pat yra bendrasis principas (Piesliakas, 2008b, p. 253), kuris be BK taip pat įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 29 straipsnyje *„Istatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam*

privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“.

Vis tik įstatymų leidėjas kai kuriuose BK straipsniuose yra įtvirtinęs bausmių skyrimo išskirtinumą tam tikrų kategorijų asmenų grupėms. Pavyzdžiui BK 90 straipsnyje įtvirtinta, kad nepilnamečiui gali būti skiriamos tik šios bausmės: 1) viešieji darbai (ne daugiau nei 240 valandų); 2) bauda (skiriama tik dirbančiam ar savo turto turinčiam asmeniui ir negali viršyti 50 MGL); 3) laisvės apribojimas; 4) areštas (iki 45 parų); 5) terminuotas laisvės atėmimas (kuris negali viršyti dešimties metų). Taigi, skirtingai nuo bendrų nustatytų bausmių rūšių, nepilnamečiams nėra skiriamas laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Išskirtinimai taip pat nustatyti ir nėščiosioms moterims bei asmenims auginantiems vaiką iki trejų metų. Pagal BK 49 straipsnio 6 dalį areštas neskiriamas nėščiosioms moterims ir gali būti neskiriamas asmenims, auginantiems vaiką iki trejų metų, atsižvelgiant į vaiko interesus.

Kaip ir minėta, Konstitucijoje yra įtvirtinta, kad žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu. Iš straipsnio formuluotės matome, kad sąrašas yra baigtinis bei nėra nustatyta, kad teisės negali būti ribojamos dėl amžiaus, ar kitokios straipsnyje nenumatytos padėties. Vadinasi BK nustatyti bausmių skyrimo ypatumai neprieštarauja Konstitucijai. Maža to, pačioje Konstitucijoje yra įtvirtinta, kad „*Nepilnamečius vaikus gina įstatymas*“ (Konstitucijos 39 straipsnis).

Dėl išskirtinumo taikomo nėščiosioms moterims bei asmenims auginantiems vaiką iki trejų metų, atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucijos 38 straipsnis įtvirtina, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę. Įstatymų leidėjas labai tikslingai parinko straipsnio formuluotę nuroydamas, kad išskirtinė sankcija taikoma „asmenims“, o ne konkrečiai „moterims“ auginančioms vaiką iki trejų metų. Skirtingai nuo 1961 m. BK, kuris nustatė išimtį tik moterims, išlaikančioms jaunesnius kaip aštuonerių metų amžiaus vaikus.

3.2. Švelnesnės, nei įstatymo numatyta bausmė principas

Galimybė paskirti švelnesnę nei sankcijoje nustatyta minimali bausmė nustatyta BK 54 straipsnio 3 dalyje ir BK 62 straipsnyje. BK 54 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad tuo atveju „jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę“.

Analizuojant BK 54 straipsnio 3 dalį galime pastebėti, kad ši nuostata įtvirtina Bendrojo bausmės skyrimo reglamentavimo principo išimtį arba tam tikrą viršenybę pastarojo atžvilgiu. Ši išimtis reiškia, kad tuo atveju jei straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę. Atkreiptinas dėmesys, kad bausmės švelninimas BK 54 straipsnio 3 dalies pagrindu gali būti pagrįstas tik išimtinėmis aplinkybėmis, rodančiomis, kad straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas asmeniui už nusikalstamos veikos padarymą aiškiai prieštarautų teisingumo principui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

R. Drakšas nesutikdamas su teismo pozicija, kad BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas gali būti įgyvendinamas tik esant argumentuotoms išimtinėms aplinkybėms, įvardija tokį teismo požiūrį kaip kontraversišką ir prieštaraujantį ne tik bausmės paskirčiai, bet ir baudžiamosios teisės prigimčiai. Autoriaus nuomone, teisingumo principo įgyvendinimo užtikrinimas yra vienintelis bausmės tikslas. Todėl reikalavimas nurodyti išimtines aplinkybes tam, kad galėtų būti įgyvendintas teisingumo principas, kartu tarsi nustato, kad teismas vykdydamas jam ir taip įstatymo paskirtas funkcijas privalo nurodyti išimtines aplinkybes tam, kad atliktų jam įstatymo deleguotas pareigas (Drakšas, 2016, p. 91). D. Pranka pritardamas R. Drakšo nuomonei kartu pastebi, kad net ir to paties kasacinio teismo praktika nėra nuosekli savo išaiškinimuose. Nors LAT vis dar yra reikalaujama išimtinių aplinkybių nustatymo, tačiau kartu kitose nutartyse sutinkama su tuo, kad išimtinės aplinkybės nėra privalomas teisingumo principo atributas (Pranka, 2020a, p. 68).

Teismų praktikoje suformuluota nuostata, kad BK 54 straipsnio 3 dalis taikoma tuo atveju jei nėra pagrindo paskirti švelnesnę negu įstatymo numatytą bausmę pagal BK 62 straipsnį, o įstatymo numatytos bausmės paskyrimas būtų aiškiai neproporcingas (neadekvatus) konkrečiam baudžiamojo įstatymo pažeidimui, kaltininko asmenybei bei kitoms bylos aplinkybėms (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi teismų praktika nurodo, kad prieš taikant BK 54 straipsnio 3 dalį turi būti atsižvelgta į kitas galimas bausmės švelninimo galimybes. Nagrinėjant švelnesnės, nei įstatymo numatyta bausmė principą svarbu išnagrinėti santykį tarp BK 54 straipsnio 3 dalies ir BK 62 straipsnio.

BK 62 straipsnis skiriasi nuo BK 54 straipsnio 3 dalies tuo, kad pastarasis suteikia didesnę laisvę teisėjui. Tuo tarpu BK 62 straipsnyje suformuluoti griežti ir aiškūs pagrindai (Piesliakas, 2008c, p. 305), todėl atitinkamai teisėjo diskrecija skiriant bausmę yra mažesnė. BK 62 straipsnyje atsispindintis švelnesnės, nei įstatymo numatyta bausmė principas yra principas-taisyklė. Tokią išvadą galime daryti todėl, kad įstatymo formuluotėje yra numatytos sąlygos kuomet galimas švelnesnės, negu įstatymo numatyta, bausmės skyrimas. Teismas gali skirti švelnesnę bausmę vadovaujantis BK 62 straipsniu tik tuomet kai yra išpildyta straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų sąlygų visuma. Tuo tarpu skiriant švelnesnę bausmę pagal BK 54 straipsnio 3 dalį teismui pakanka pateikti argumentuotus motyvus. Vis tik abiem atvejais teismas nėra įpareigotas skirti švelnesnę bausmę, nei įstatyme numatyta. Švelnesnės bausmės skyrimo principo taikymas yra teismo teisė, tačiau ne pareiga.

3.3. Šanso principas

Žodis „šansas“ (pran. *chance* – laimingas atvejis) reiškia sėkmės galimybę, tikimybę ką nors įsigyti, laimėti (Visuotinė lietuvių enciklopedija). Teisės doktrinoje šanso principas nėra plačiai aptariamas ir diskutuojamas. Bene vienintelis apie šį principą kalbantis autorius yra V. Piesliakas. Remiantis autoriaus įžvalgomis, šanso principą galime aptikti nuostatose kalbančiose apie pirmą kartą nusikaltusius asmenis (Piesliakas, 2008d, p. 255). Viena iš tokių nuostatų yra BK 55 straipsnis, kuris nurodo, kad asmeniui, pirmą kartą teisiaram už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismas paprastai skiria su areštu arba terminuotu laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Priešinga, griežtesnė, bausmė skiriama pavojingam recidyvistui. BK 56 straipsnyje įtvirtinta, kad pavojingam recidyvistui už tyčinį nusikaltimą skiriama griežtesnė negu straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą nustatytos laisvės atėmimo bausmės vidurkis bausmė. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų suprantama, kad recidyvistas kelia didesnę pavojingumą nei pirmą kartą teisiaras asmuo, tačiau svarbu suprasti, kad sąvoka „pirmą kartą teistas“ nėra tapati sąvokai „pirmą kartą nusikalstamą veiką padaręs“.

Analizuojant šanso principą bei skirtumus tarp BK 55 ir BK 56 straipsnių, svarbu tinkamai išsinagrinėti straipsniuose vartojamas formuluotes. Taigi, pirmą kartą teisiamu asmeniu, baudžiamosios teisės doktrinoje vadinamas toks asmuo, kuris: 1) traukiamas baudžiamojon atsakomybėn pirmą kartą; 2) buvo nuteistas ir atliko bausmę; 3) buvo nuteistas, atliko bausmę ir jo teistumas išnyko ar panaikintas; 4) buvo nuteistas už ankstesnės nusikalstamos veikos padarymą, tačiau pritaikius amnestiją arba suteikus malonę atleistas nuo visos ankstesniu nuosprendžiu paskirtos bausmės (ir jo teistumas išnyko ar buvo panaikintas);

5) dėl anksčiau padarytos nusikalstamos veikos atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės: a) remiantis BK 36, 37, 39, 39–1, 93 straipsnių numatytais pagrindais; b) pagal BK 40 straipsnį, jei per vienerius metus nepadarė naujos nusikalstamos veikos; c) pagal BK 38 straipsnį, jei per vienerius metus nepadarė naujos nusikalstamos veikos ir vykdė teismo patvirtintą susitarimą dėl žalos atlyginimo sąlygų ir tvarkos (Abramavičius, *et al*, 2004a, p. 310-311). Vadinasi, pirmą kartą teisiami asmenys yra ne tik tie, kurie pirmą kartą stoja prieš teismą, bet ir tie kurie buvo nuteisti ir atliko bausmę. Tuomet kas vadinamas recidyvistu? Pagal BK 27 straipsnio redakciją, galiojusią iki 2015 metų, nusikaltimų recidyvas buvo vertinamas kaip didesnio pavojaus nusikalstamos veikos padarymo forma, todėl teismui, konstatavus nusikaltimų recidyvą, kildavo pareiga taikyti BK nuostatas, susijusias su recidyvisto atsakomybės individualizavimu (BK 56 straipsnio 1 dalis). Tačiau, pasikeitus recidyvizmo kaip teisės instituto reglamentavimui, Baudžiamajame kodekse nebeliko specialiosios normos – BK 56 straipsnio 1 dalies, skirtos paprasto recidyvisto bausmės individualizavimo klausimams, o įtvirtinus recidyvizmą kaip atsakomybę sunkinančią aplinkybę, įstatymo leidėjas kompleksiskai pakeitė bausmės skyrimo recidyvistui taisykles. Be to, šios specialios nuostatos panaikinimas, viena vertus, reiškia, kad teismas, skirdamas recidyvistui ne laisvės atėmimo bausmę, nebeprivalo atskirai pateikti tokio sprendimo motyvų, kita vertus, konstatuotas nusikaltimų recidyvas turi būti tinkamai įvertintas, išsprendus atsakomybę sunkinančios aplinkybės, nurodytos BK 60 straipsnio 1 dalies 13 punkte, nustatymo ir jos įtakos bausmės skyrimui klausimą. Taigi minėtų nuostatų kaita nereiškia, kad recidyvisto atsakomybės individualizavimas tapo nebeaktualus, o asmens pripažinimas recidyvistu ir jo įtaka bausmės skyrimui laisvai interpretuojama, priešingai – tai rodo, kad recidyvisto samprata ir bausmės skyrimo recidyvistui tvarka BK išliko, tačiau pakito recidyvo pasekmės, parenkant bausmės rūšį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. sausio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pažymėtina, kad recidyvistu negali būti pripažįstamas asmuo, kuris nusikaltimus, galinčius sudaryti nusikaltimų recidyvą, padarė būdamas jaunesnis negu aštuoniolikos metų (Abramavičius, *et al*, 2004b, p. 176). Pagrindinis skirtumas tarp pirmą kartą teisiamo asmens ir recidyvisto ir tas, kad pastarojo teistumas nėra išnykęs. Taigi, iš esmės šias dvi asmenų kategorijas skiria tik laiko tarpas tarp padarytų nusikalstamų veikų.

Išsamiau nagrinėjant BK 55 ir 56 straipsnių formuluotes galime pastebėti, kad ištiktųjų abu straipsniai turi šanso principo požymių. BK 55 straipsnio atveju reglamentuojama, kad pirmą kartą teisiamam asmeniui, už nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismas paprastai

skiria su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Žodis „paprastai“ parodo, kad įstatymų leidėjas pirmiausiai nukreipia į švelnesnės nei laisvės atėmimo bausmės paieškas. Tikimasi, kad bausmės tikslų pavyks pasiekti neatimant laisvės. Taip pat tokia įstatymo formuluo­ tė parodo, kad asmuo teisiamas pirmą kartą vertinamas palankiau, nes manoma, kad jis yra mažiau pavojingas visuomenei. Todėl tokiam asmeniui suteikiamas „šansas“ pasitaisyti. Šanso principo taikymas BK 55 straipsnio atveju nėra privalomas teismui. Atsižvelgęs į visas bylos aplinkybes teismas gali nuspręsti taikyti laisvės atėmimo bausmę ir pirmą kartą teisiamam asmeniui. Tik tuomet teismas privalo argumentuotai motyvuoti tokį sprendimą.

Bausmės skyrimo pavojingam recidyvistui atveju BK 56 straipsnio formuluo­ tė yra griežtesnio pobūdžio. Pirmoje straipsnio dalyje numatytas imperatyvas, kad pavojingam recidyvistui už tyčinį nusikaltimą skiriama griežtesnė negu straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą nustatytos laisvės atėmimo bausmės vidurkis bausmė. Tokia formuluo­ tė parodo, kad įstatymų leidėjas pakartotiną nusikalstamumą vertina nepalankiai. Nuolatinis įstatymų pažeidinėjimas parodo, kad asmeniui taikytinos švelnesnės bausmės neužtikrina nustatytos bausmės paskirties. Todėl įstatymas teismą iškart nukreipia į griežtesnės bausmės skyrimą. Atkreiptinas dėmesys, kad teismui yra palikta diskrecija esant kodekso 62 straipsnyje numatytiems pagrindams skirti pavojingam recidyvistui kitokią bausmę. Pavyzdžiui, jeigu nusikalstamą veiką padaręs asmuo pats savo noru atvyko ar pranešė apie nusikalstamą veiką, prisipažino ją padaręs ir nuoširdžiai gailisi, ir (ar) padėjo ikiteisminiam tyrimui bei teismui išaiškinti nusikalstamą veiką, ir visiškai ar iš dalies atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą, teismas gali jam skirti kitokią bausmę. Vadinasi tam tikrais atvejais net ir pavojingam recidyvistui gali būti suteikiamas antras „šansas“ pasitaisyti.

3.4. Visiško bausmių sudėjimo ir dalinio bausmių sudėjimo principai

Bendrosios bausmių skyrimo taisyklės nurodytos BK 54-61 straipsniuose dažniausiai yra pakankamos kuomet padaroma viena nusikalstama veika. Tačiau tais atvejais, kuomet tas pats asmuo padaro ne vieną, bet kelias nusikalstamas veikas, teismui tenka vadovautis specialiomis taisyklėmis įtvirtintomis BK 63 straipsnyje. Pirmoje straipsnio dalyje yra numatyta bausmių bendrinimo eiga. Pirmuoju žingsniu teismas paskiria bausmę už kiekvieną nusikalstamą veiką atskirai. Antruoju žingsniu skiriama galutinė subendrinta bausmė. Bausmių bendrinimas – tai galutinės bausmės skyrimas, kai dvi ar daugiau vienarūšių ar skirtingų paskirtų bausmių apibendrinamos viena bausme. Skirdamas bausmės subendrinimą teismas gali bausmes apimti

ir visiškai ar iš dalies sudėti (Piesliakas, 2008e, p. 313). Įstatymų leidėjas numato, kad teismas turi taikyti bausmių apėmimą tais atvejais kai: 1) yra ideali nusikalstamų veikų sutaptis; 2) padarytos nusikalstamos veikos labai skiriasi pagal pavojingumą ir priskiriamos skirtingoms nusikalstamų veikų rūšims ar kategorijoms pagal šio kodekso 10 ar 11 straipsnius; 3) už vieną nusikalstamą veiką paskirta dvidešimt metų laisvės atėmimo arba laisvės atėmimas iki gyvos galvos (BK 63 straipsnio 5 dalis).

Baudžiamasis įstatymas imperatyviai nenurodo, kada bausmės turėtų būti sudedamos visiškai, o kada tik iš dalies. Tai paliekama spręsti teismo diskrecijai. Paprastai taikant visišką bausmių sudėjimą, toks sprendimas turėtų būti labiau motyvuotas (Kauno apygardos teismo 2016 m. kovo 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taikydamas visišką bausmių sudėjimo principą teismas prie griežčiausios bausmės, paskirtos už vieną iš padarytų nusikalstamų veikų, prideda visas už atskiras nusikalstamas veikas paskirtas švelnesnes bausmes (BK 64 straipsnio 3 dalis). Taigi pirmiausiai teismas, atskirai nustato griežčiausią iš skirtų bausmių tam, kad galėtų prie šios pridėti švelnesnes bausmes. Griežčiausia bausmė nustatoma vadovaujantis BK 42 straipsnyje pateiktu sąrašu, kuriame surašytos bausmių rūšys nuo švelniausios iki griežčiausios. Švelnesnės bausmės skiriamos tam tikru, BK 65 straipsnyje, įtvirtintu nustatytu santykiu.

Antroje BK 63 straipsnio dalyje yra taip pat nustatyta, kad teismas, subendrinamas bausmes BK 63 ir 64 straipsniuose numatytais atvejais, švelnesnę bausmę keičia griežtesne bausme, o bauda nekeičiama ir skiriama kartu su kita bausme. Jei tam tikros bausmės rūšies pakeitimas kita bausme nėra nurodytas BK 65 straipsnyje, tokia bausmė skiriama kartu su griežčiausia bausme. Toks pavyzdys galėtų būti baudos skyrimas, kadangi BK 65 straipsnis nurodo, kad bauda nekeičiama ir skiriama kartu su kita bausme.

Visiškas bausmių sudėjimas yra griežčiausias bausmių bendrinimo būdas atimantis teisėjo laisvę individualizuoti bausmę. Jis nurodo konkrečias ir griežtas taisykles kurių privalo laikytis teismas taikydamas visišką bausmių sudėjimą. Kadangi tai yra griežčiausias bausmių bendrinimo būdas, taikymo atveju teismas turi labai motyvuoti savo sprendimą. Vieną iš visiško bausmių sudėjimo pavyzdžių galima rasti byloje Nr. 1S-340-245/2016. 2015-07-08 Kėdainių rajono apylinkės teismo nuosprendžiu M. A. nuteistas galutine subendrinta 2 metų 4 mėnesių laisvės atėmimo bausme, 2015-07-23 Kėdainių rajono apylinkės teismo nuosprendžiu M. A. nuteistas galutine subendrinta 2 metų laisvės atėmimo bausme, o 2016-01-25 Kėdainių rajono apylinkės teismo nutartimi bausmės subendrintos visiško sudėjimo būdu ir galutinė

subendrinta bausmė paskirta 4 metai ir 4 mėnesiai laisvės atėmimo). Kauno apygardos teismas paliko galioti pirmos instancijos priimtą nutartį argumentuodamas tuo, kad „*Nagrinėjamu atveju visiškas bausmių sudėjimas yra pateisinamas, nes bylos medžiaga liudija, kad M. A. nusikalsta sistemingai, jam būdingas nusikalstamo elgesio modelis, t. y. daromi nusikaltimai nuosavybei bei turtinėms teisėms. Anksčiau taikytos švelnesnės bausmės rūšys (laisvės apribojimas) jam nebuvo efektyvios, nustatyti įpareigojimai nevykdyti, tačiau toliau tęstas nusikalstamas elgesys veikiant bendrininkų grupėje. Todėl švelnesnis bausmių sudėjimo principas pagrįstai netaikytas. M. A. nesilaiko įstatymų imperatyvų, negerbia visuomenės narių bendrų gyvenimo taisyklių, itin švelnus baudžiamumas nepadės įgyvendinti BK 41 straipsnyje numatytos bausmės paskirties*“. Taigi galima daryti išvada, kad teismas vykdydamas teisingumą visišką bausmių sudėjimą taiko išimtiniais atvejais, kuomet švelnesnių bausmių rūšių nepakanka bausmės paskirties įgyvendinimui.

Teismų praktikoje visiškas bausmių sudėjimas, dėl savo griežtumo, pasitaiko labai retai. Teismai, turėdami pasirinkimą, dažniau taiko dalinį bausmių sudėjimo principą. Taikant dalinį sudėjimą, prie griežčiausios iš už atskiras nusikalstamas veikas skirtų bausmių teismas iš dalies prideda paskirtas švelnesnes bausmes (Piesliakas, 2008f, p. 319). Dalinis bausmių sudėjimas yra tarp visiško bausmių sudėjimo ir bausmės apėmimo, todėl atsižvelgiant į griežtumą, jį galima vadinti „tarpiniu“ (Chlebinskaitė, 2008, p. 36). Ilgą laiką mokslo doktrinoje buvo keliamas klausimas dėl pridedamos švelnesnės bausmės dalies apimties. Vienas iš autorių kuriems kilo šis klausimas - A. Nevera. Analizuodamas teismų praktiką A. Nevera pastebėjo, kad teismai nevienareikšmiškai supranta dalinį bausmių sudėjimą. Vieni teismai taikydami dalinį sudėjimą prie griežčiausios iš asmeniui paskirtų bausmių prideda bet kokią dalį švelnesnių bausmių. Kiti - prie griežčiausios iš paskirtųjų prideda dalį kiekvienos asmeniui paskirtos švelnesnės bausmės (Nevera, 2006, p. 26). Toks nevienodas teisės aiškinimas sudarė prielaidą formuotiis ydingai teisės praktikai kuomet asmenims už padarytas nusikalstamas veikas galėjo būti skiriama nepagrįstai per švelni bausmė. Įsigalioję 2017 m. spalio 6 d. BK 63 straipsnio 4 dalies pakeitimai, papildė straipsnį numatydami, kad pridedamos bausmės dalis negali būti mažesnė negu minimalus tos bausmės rūšies dydis, išskyrus atvejus, kai pridedama neatliktos bausmės dalis yra mažesnė už šį dydį, be to nurodomi kiekvienos iš pridedamų bausmės dalių parinkimo motyvai (Lietuvos Respublikos Baudžiamojo ...straipsnių pakeitimo įstatymas, 2017).

BK taip pat numato ir maksimalų bausmės dydį taikant bausmių bendrinimo principus. Pavyzdžiui, BK 63 straipsnio 7 dalis numato, kad galutinė subendrinta bausmė negali viršyti dvidešimties metų laisvės atėmimo, o jeigu skiriama kitos rūšies bausmė, išskyrus baudą, – šio kodekso nustatyto tos rūšies bausmės maksimalaus dydžio. Straipsnio formuluotė išskiria baudą kaip bausmės rūšį kuriai bausmių bendrinimo atveju nenumatomas maksimalus dydis. Todėl galima daryti prielaidą, kad teismui palikta diskrecija bausmių subendrinimo atveju nesilaikyti maksimalių baudų dydžių nustatytų BK 47 straipsnyje.

2017 m. spalio 6 d. įvesti pakeitimai dėl minimalaus bausmės dydžio apribojo teisėjo diskreciją, tačiau nauja formuluotė padėjo užtikrinti, kad nusikalstamas veikas padariusiems asmenims nebūtų paskirta nepagrįstai per švelni bausmė.

4. BAUSMĖS SKYRIMO REGLAMENTAVIMO PRINCIPŲ REIKŠMĖ

4.1. Teisėjo diskrecija vykdant bausmės skyrimą Lietuvoje

Diskrecija – (pranc. *discretion* < lot. *discretio* – svarstymas) – reiškia pareigūno ar valstybės instancijos teisę spręsti kokį nors klausimą savo nuožiūra (Lietuvių kalbos žodynas). Teisės normų įgyvendinimas yra sudėtingas teisinis procesas reikalaujantis kompetentingo normų aiškinimo ir taikymo, todėl diskreciją galima pavadinti esmine teisės dalimi. Tam tikra prasme teisės aiškinimas yra jos kūrimas. Vienintelė institucija įgaliota aiškinti teisę yra teismas.

Teisės doktrinoje teisėjo diskrecija (dar vadinama teisėjo arba teismo nuožiūra) vertinama gan prieštaringai. Iš vienos pusės, teisėjo turima diskrecija aiškinant ir taikant teisę leidžia individualizuoti priimamus teismų sprendimus, atsižvelgti į kiekvienos bylos specifines aplinkybes ir pritaikyti abstrakčias teisės normas konkrečiam atvejui reguliuoti. Taip teismui suteikiamas lankstumas vykdyti teisingumą ir priimamas labiausiai ginamas vertybes atitinkantis sprendimas. Iš kitos pusės, teisėjų turimoje diskrecijoje išžvelgiamas ne vienas pavojus, pavyzdžiui, galima diskriminacija. Diskrecija lemia, kad kiekvienoje byloje tam tikrą reikšmę įgauna teisėjo subjektyvus požiūris, o tai apsunkina galimybes prognozuoti teismų sprendimus ir gali lemti teismų praktikos nevienodumą, kai teisėjai panašias bylas ima spręsti skirtingai (Latvelė, 2010, p. 176-177). A. Gumuliauskas pateikia teisėjo nuožiūros skiriant bausmę apibūdinimą. Anot autoriaus teisėjo nuožiūra skiriant bausmę yra teisėjo galimybė laikantis baudžiamojo įstatymo reikalavimo ir vadovaujantis baudžiamosios teisės principais skiriant bausmę pasirinkti vieną iš alternatyvių, baudžiamajame įstatyme numatytų sprendimo variantų (Gumuliauskas, 2004a, p. 87). Kyla klausimas kokias gi teises ir apribojimus yra nustatęs Lietuvos įstatymų leidėjas teisėjams įgyvendinantiems bausmių skyrimą už nusikalstamas veikas?

Bausmės skyrimo nuostatos įstatyme gali būti suformuluotos taip, kad teismui yra paliekama visiška ar labai daug, arba labai mažai laisvės skiriant bausmę. Teismo nuožiūrai yra priskirtas konkrečių veiksmų, apibūdinančių padarytą nusikaltimą ir asmenybę, vertinimas. Bausmė už nusikaltimą yra skiriama pagal įstatymą, numatantį atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką. Bausmių skyrimo nuostatos taip pat gali būti ir labai išsamiai reglamentuotos nustatant kiekvieno veiksmo įtaką skiriant bausmę (Piesliakas, 2008g, p. 246-247).

Lietuvos Respublikoje teismo išskirtinė teisė vykdyti teisingumą yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnyje. Šio straipsnio 3 dalyje taip pat numatyta, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso VIII skyriuje yra reglamentuotas bausmės skyrimas. Šiame skyriuje išdėstytos normos ir principai nusakantys teisėjo diskreciją skiriant bausmes.

Formuluodamas bausmių skyrimo nuostatas Lietuvos įstatymų leidėjas stengėsi jas formuluoti taip, kad būtų rasta protinga įstatymo nustatytų reikalavimų, įpareigojančių teismą veikti atitinkama linkme, ir teismo laisvės pusiausvyra (Piesliakas, 2008h, p. 246-247). Formuluojant teisės normas BK, sąmoningai numatytas jų taikymo tam tikra apimtimi palikimas teisėjo nuožiūrai. Kiekviena nusikalstama veika ir ją padaręs asmuo yra tokie individualūs, kad įstatymo leidėjas būtų nepajėgus numatyti įstatyme konkrečios bausmės rūšies ir dydžio, kuris visada tiksliai atitiktų padarytą nusikalstamą veiką ir veiką padariusiojo asmenybę. Atsižvelgiant į tai, įstatymų leidėjas sankcijoje nustatė tam tikras bausmių rūšis bei galimas jų ribas ir nurodė taisykles, kurių laikydamasis teismas turi paskirti konkrečią bausmę (Gumuliauskas, 2004b, p. 86).

Teisėjo nuožiūrai yra būdingas legalumo požymis reiškiantis, kad teisėjas gali elgtis pagal savo nuožiūrą tik tada, kai jam leidžia įstatymas (Gumuliauskas, 2004c, p. 86). Kaip jau ir buvo paminėta, išskirtinė teisėjo diskrecija skiriant bausmę yra numatyta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso VIII skyriuje, o būtent 54 straipsnyje. Remiantis BK 54 straipsnio 1 dalimi teismas skiria bausmę atsižvelgiant į Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankciją. Tai reiškia, kad skirdamas bausmę teismas pirmiausiai vadovaujasi BK specialiosios dalies straipsnyje numatyta sankcija. Tam tikrais atvejais, o būtent, jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę. Toks imperatyvas yra numatytas Baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalyje. To paties straipsnio 2 dalyje yra nurodoma, kad teismas skirdamas bausmę turi atsižvelgti į padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį, kaltės formą ir rūšį, padarytos nusikalstamos veikos motyvus ir tikslus, nusikalstamos veikos stadiją, kaltininko asmenybę, asmens kaip bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką formą ir rūšį, atsakomybę lengvinančias bei sunkinančias aplinkybes ir nusikalstama veika padarytą žalą.

Teismas, skirdamas bausmę, privalo užtikrinti, kad ji būtų teisinga bei proporcinga padarytos nusikalstamos veikos pavojingumui, tarp padarytos nusikalstamos veikos ir už šią veiką nustatytos bausmės, siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, turi būti nustatyta teisinga pusiausvyra. Teisinga ir protinga yra tokia bausmė, kurią paskyrus gali būti pasiekti bausmės tikslai ir kuri, vertinant nusikalstamos veikos pobūdį, aplinkybes, nusikaltusio asmenybę, nėra per griežta (nutartis byloje Nr. 1A-150-875/2020). Teisingos bausmės paskyrimas paprastai susijęs su aplinkybių, apibūdinančių nusikalstamos veikos pavojingumą ir šią veiką padariusį asmenį, jo pastangas pašalinti savo nusikalstama veika sukeltus žalingus padarinius, bei kitų aplinkybių visumos vertinimu (Teismai.lt. *Bausmė nusikaltusiam asmeniui – teisėta, ar teisinga?*). Svarbu pažymėti, kad įstatymas nereglamentuoja, kokie duomenys apibūdina kaltininko asmenybę, kiekvienu atveju dėl to sprendžia teismas. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Teismas vertindamas kaltininko asmenybę dažniausiai atsižvelgia į asmenybės pavojingumo požymius, apibūdinančius jį iki nusikalstamos veikos pvz., ankstesni nusikaltimai ar teisės pažeidimai, polinkis į girtavimą, narkotinių ar kitų svaiginamųjų priemonių vartojimas ir pan. Taip pat atsižvelgiama į pavojingumo požymius darant nusikalstamą veika pvz., nusikaltimo būdą, įrankius, vietą ir pan. bei į požymius po nusikalstamos veikos padarymo, tokius kaip: atvykimas ir prisipažinimas, gailėjimasis, žalos atlyginimas ir pan. Skirdamas bausmę teismas gali atsižvelgti ir į kitus asmenybę apibūdinančius požymius, pavyzdžiui, amžių, lytį, šeimyninę padėtį, išsilavinimą ir pan. Tačiau teismas negali remdamasis šiais požymiais griežtinti bausmės (Piesliakas, 2008i, p. 273). Taigi kaip matome, kiekvienu atveju teismas turi argumentuotai nurodyti kokios kaltininko asmenybės charakteristikos yra svarbios teisingam bausmės skyrimui.

Plačiau nagrinėjant BK 54 straipsnį svarbu painėti, kad tarp Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkų neretai kyla diskusija dėl galimybės kartu taikyti BK 54 straipsnio 3 dalį, skiriant švelnesnę, nei sankcijoje nustatyta, bausmę, o tuomet dar pritaikyti ir BK 75 (bausmės vykdymo atidėjimą) ar 92 (bausmės vykdymo atidėjimą nepilnamečiui) straipsnį. G. Švedo nuomone, to nedaryti pagal galiojančią baudžiamąją įstatymą negalima: pagal BK 54 straipsnio 3 dalį, teismui suteikta teisė, „jeigu straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui“, vadovaujantis bausmės paskirtimi motyvuotai paskirti bet kurią švelnesnę bausmę, bet ši taisyklė nesuteikia teismui teisės taikyti bausmės vykdymo atidėjimo. Toks teisinis reglamentavimas parodo tam tikrą BK 54 straipsnio 3 dalies

ir 75 bei 92 straipsnių nesuderinamumą, – teismui įstatymų leidėjas suteikia plačiausią diskrecinę teisę parinkti bausmę ir jos dydį, bet ši teisė neapima galimybės atidėti laisvės atėmimo bausmės vykdymo. Atsižvelgdamas į tai, G. Švedas siūlo tikslinti esamą teisinį reguliavimą papildant BK 54 straipsnio 3 dalį nuostata, kad teismas gali ne tik „paskirti švelnesnę bausmę“, bet ir atidėti paskirtosios laisvės atėmimo bausmės vykdymą (Pranka, 2020b, p. 75). D. Pranka išreiškia kitą nuomonę, anot autoriaus BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas atidedant bausmės vykdymą turėtų būti galimas, nes tiek šių straipsnių, tiek viso BK viena iš pagrindinių paskirčių – teisingos bausmės paskyrimas. Autorius argumentuoja, kad siekiant nustatyti, ar bausmės paskirtis bus įgyvendinta atidėjus bausmės vykdymą konkrečiam laikui ir skiriant įpareigojimus ar baudžiamojo poveikio priemones, iš esmės dar kartą vertinamos visos aplinkybės, nurodytos BK 54 straipsnio 2 dalyje. Tokiu būdu BK 75 straipsnis savyje talpina labai daug kitų baudžiamojo įstatymo normų: BK 41 ir 54 straipsnius, iš esmės visą IX skyrių. Tai reiškia, kad atidedant bausmės vykdymą siekiama tų pačių bausmės tikslų kaip ir skiriant sankcijoje numatyta, taip pat ir sankcijoje nenumatyta, bausmę bei nustatant jos dydį (Pranka, 2020c, p. 77). Iš esmės galima sutikti su abiejų autorių nuomone. Papildžius BK 54 straipsnio 3 dalies nuostata, kad teismas gali ne tik paskirti švelnesnę bausmę, bet ir atidėti laisvės atėmimo bausmės vykdymą būtų praplėsta teismo diskrecija taikyti bausmių vykdymo atidėjimą. Teismas galėtų svarstyti šią galimybę ne tik esant BK 75 straipsnyje nustatytiems sąlygoms. Tuo pačiu suprantama, kad BK 54 straipsnio 3 dalies taikymas neapriboja galimybės taikyti BK 75 straipsnio nustatyta apimtimi, kadangi BK 54 straipsnio 3 dalis nustato vieną svarbiausių bausmės skyrimo taisyklių – paskirta bausmė negali prieštarauti teisingumo principui.

Toliau analizuojant teisėjo diskreciją skiriant bausmę galime pastebėti, kad Baudžiamojo kodekso 55 straipsnyje kalbant apie bausmės rūšies parinkimą vartojamas žodis „paprastai“. Žodis paprastai reiškia, kad teismas asmeniui, pirmą kartą teisiamam už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą dažniausiai skiria su areštu arba terminuotu laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Tačiau tai nereiškia, kad teismas privalo visada skirti minėtas bausmes. Žodis „paprastai“ labiau parodo teismo tendenciją, tačiau jokiais būdais neapriboja teisėjo nuožiūros skirti kaltinamajam kitos rūšies bausmę. Kita vertus tame pačiame straipsnyje taip pat nurodyta, kad teismas skirdamas arešto arba terminuoto laisvės atėmimo bausmę privalo motyvuoti savo sprendimą. Vadinasi teismui norinčiam pirmą kartą teisiamam už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą asmeniui skirti ne tokią bausmės rūšį,

kokią teismas skiria dažniausiai, teismui kyla pareiga pateikti argumentus dėl griežtesnės bausmės taikymo. Žodis „paprastai“ taip pat vartojamas BK 58 straipsnio 2 dalyje numatančiame bausmės skyrimą organizuotos grupės nariams. Straipsnyje nurodoma, kad organizuotos grupės nariams už nusikaltimo padarymą paprastai skiriama griežtesnė bausmė negu bendrininkų grupės nariams. G. Šulija ir G. Švedas nagrinėdami įstatyme vartojamą sąvoką „paprastai skiriama griežtesnė bausmė“ išskiria, kad įstatymų leidėjas tipine bausme organizuotos grupės nariams laiko griežtesnę bausmę, nes būtent tokios bausmės paskyrimas leidžia įgyvendinti bausmės paskirtį. Tik išskirtiniais atvejais ir nustačius atsakomybę lengvinančių aplinkybių yra tikslinga netaikyti BK 58 straipsnio 2 dalies nuostatų. Autoriai taip pat pabrėžia, kad nusprendęs neskirti griežtesnės bausmės organizuotos grupės nariui teismas turi motyvuoti savo sprendimą. Motyvai turi būti aiškūs ir konkretūs, įvertinant BK 58 straipsnio 2 dalies taikymo sąlygas, BK 41 straipsnyje numatytą bausmės paskirtį ir nurodant nustatytas aplinkybes, pagrindžiančias tokį teismo sprendimą (Abramavičius, *et al*, 2004c, p. 321).

Taigi, kaip matome, nors BK 58 straipsnyje, skirtingai nuo BK 55 straipsnio nėra nurodomas teismo privalomumas motyvuoti savo sprendimą, teismas nusprendęs skirti tiek švelnesnę, tiek griežtesnę bausmę, nei tokią kokia yra paprastai skiriama už straipsniuose nurodytas nusikalstamas veikas, visais atvejais turi pateikti argumentuotą nuomonę. Svarbu, kad tais atvejais kai įstatymas numato ne vieną, bet kelis galimus variantus, antai kaip BK 55 ir 58 straipsniuose, bet kuris iš teismo priimtų sprendimų bus teisėtas. Šis požymis yra būdingas teisėjo diskrecijai. Be paminėtų legalumo ir teisėtumo požymių, teisėjo diskreciją taip pat apibūdina bausmės teisingumas. Teisėtumas, teisingumas yra ne tik teisėjo nuožiūrai būdingi požymiai, bet ir bausmės skyrimo instituto, baudžiamosios teisės ir bendrieji teisės principai (Gumuliauskas, 2004d, p. 86-87). Kalbėdami apie teisėjų ir teismo diskreciją skiriant bausmę turime aptarti ir diskrecijos taikymo ribas. Ribų nustatymas yra svarbus tam, kad teisėjo nuožiūra skiriant bausmes neperaugtų į piktnaudžiavimą įstatymo suteiktomis teisėmis. Kaip ir teisėjo diskrecija, taip ir jos ribojimas yra nustatytas pačiame įstatyme.

Akivaizdu, kad teisės norma gali būti suformuluota taip, kad numatytų tik vieną galimą sprendimo variantą ir visiškai apribotų teisėjo nuožiūrą. Tokios normos pavyzdys bausmės skyrimo srityje yra BK 63 straipsnio 5 dalis, kurioje numatyti trys atvejai, kuriems esant, teismas, skirdamas galutinę subendrintą bausmę už kelias nusikalstamas veikas, turi taikyti bausmių apėmimą ir negali taikyti dalinio arba visiko bausmių sudėjimo. Analogiška yra ir BK

66 straipsnio 1 dalis pagal kurią „teismas, skirdamas bausmę asmeniui, kuriam buvo taikytas kardomasis kalinimas (suėmimas), privalo ją įskaityti į paskirtą bausmę“ (Gumuliauskas, 2004e, p. 87) bei BK 64 (1) straipsnis kuris numato, kad asmeniui prisipažinus kaltu padarius nusikalstama veiką ir baudžiamąją bylą išnagrinėjus pagreitinto proceso tvarka ar atlikus sutrumpintą įrodymų tyrimą, taip pat kai baudžiamoji byla baigiama teismo baudžiamuoju įsakymu, nuteistajam skiriama bausmė, kuri tuo pačiu nuosprendžiu sumažinama vienu trečdaliu. Teismų praktikoje pažymėta, kad BK 64 (1) straipsnio nuostatų pagrindinė paskirtis – sudaryti galimybes pagreitinti baudžiamąjį procesą atitinkamų kategorijų bylose. Siekiant šio tikslo iš esmės įtvirtinta privilegija atskiroms tos pačios kategorijos asmenų grupėms, esant tam tikroms sąlygoms, vienu trečdaliu sumažinti bausmę (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi kaip matome, skirtingai nuo BK 54 straipsnio 3 dalies, aukščiau minimi straipsniai nustato konkrečias sąlygas kurių taikymas teismui yra privalomas. Šiuo atveju teismo diskrecija yra ribojama paties įstatymo nustatytų imperatyvių sąlygų.

G. Švedas analizuodamas Baudžiamojo kodekso VIII skyrių apibūdina jį kaip numatytą bausmių (taikomų fiziniams asmenims) skyrimo taisyklių ir nuostatų sistemą. Autoriaus nuomone, šią sistemą sudaro dvylika bausmių skyrimo taisyklių ir nuostatų: 1) bendrieji bausmės skyrimo pagrindai (BK 54 str. 1 ir 2 dalis); 2) bausmės skyrimas, kai sankcijoje numatyta bausmė prieštarauja teisingumo principui (BK 54 str. 3 dalis); 3) bausmės skyrimas asmeniui, pirmą kartą teisiamam už neatsargų arba nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą (BK 55 str.); 4) bausmės skyrimas recidyvistui už tyčinio nusikaltimo padarymą (BK 56 str.); 5) bausmės skyrimas už rengimąsi ir pasikėsinimą padaryti nusikalstamą veiką (BK 57 str.); 6) bausmės skyrimas nusikalstamos veikos bendrininkams (BK 58 str.); 7) bausmės skyrimas, kai yra atsakomybę lengvinančių ir (ar) sunkinančių aplinkybių (BK 61 str. kartu su BK 59 ir 60 str.); 8) švelnesnės, negu įstatymo numatyta, bausmės skyrimas (BK 62 str.); 9) bausmės skyrimas už kelias nusikalstamas veikas (BK 63 ir 65 str.); 10) bausmės skyrimas, kai neatlikus bausmės padaryta nauja nusikalstama veika (BK 64 ir 65 str.); 11) bausmės skyrimas bylą išnagrinėjus supaprastinto proceso tvarka ar atlikus sutrumpintą įrodymų tyrimą (BK 64(1) str.) ir 12) bausmės skyrimas, kai asmeniui buvo taikytas kardomasis kalinimas (suėmimas) (BK 66 str.) (Švedas, 2014b, p. 10-11). G. Švedas taip pat išskiria dvi sąvokas: „taisyklės“ ir „nuostatos“. Anot autoriaus bausmių skyrimo taisyklės yra tokios baudžiamojo įstatymo formuluotės, kurios nesuteikia teismui plačios diskrecijos parenkant bausmės rūšį ir (arba) jos

dydį. Tuo tarpu bausmių skyrimo nuostatomis laikomos tokios baudžiamojo įstatymo formuluotės, kurios suteikia teismui platesnę diskreciją parenkant bausmės rūšį ir (arba) jos dydį. Taip pat autorius išskiria, kad visos bausmių skyrimo taisyklės ir nuostatos gali būti skirstomos į bendras (taikomas iš esmės visiems bausmių skyrimo atvejams, pavyzdžiui, bendrieji bausmės skyrimo pagrindai (BK 54 str. 1 ir 2 dalys) ir specialias (taikomas tik tam tikriems įstatymo numatytiems bausmių skyrimo atvejams, pavyzdžiui, bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, nuostatos (BK 55 str.) (Švedas, 2014c, p. 10).

Remiantis šia nuomone galime suskirstyti Baudžiamojo kodekso VIII skyriuje reglamentuojamus straipsnius į taisykles ir nuostatas. Tokiu atveju taisyklėmis būtų laikomi BK 56 straipsnis nustatantis, kad pavojingam recidyvistui už tyčinį nusikaltimą skiriama griežtesnė negu straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą nustatytos laisvės atėmimo bausmės vidurkis bausmė, BK 60 straipsnis nurodantis atsakomybę sunkinančias aplinkybes, BK 61 straipsnis dėl bausmės skyrimo, kai yra atsakomybę lengvinančių ir (ar) sunkinančių aplinkybių, BK 63 straipsnis reglamentuojantis bausmės skyrimą už kelias nusikalstamas veikas, BK 64 straipsnis numatantis bausmės skyrimą, kai neatlikus bausmės padaryta nauja nusikalstama veika, BK 64(1) straipsnis dėl bausmės skyrimo bylą išnaginėjus supaprastinto proceso tvarka, arba atlikus sutrumpintą įrodymų tyrimą, BK 65 straipsnis nurodantis bausmių sudėjimo ir keitimo taisykles bei BK 66 straipsnis dėl kardomojo kalinimo įskaitymas į paskirtą bausmę. Šie straipsniai priskiriami taisyklių grupei, kadangi jų formuluotės susiaurina arba apriboja teisėjų diskreciją taikyti kitas nei straipsnyje nustatytas bausmių rūšis ar jų dydžius. Pavyzdžiui BK 56 straipsnio formuluotė leidžia suprasti, kad kitokia nei laisvės atėmimo bausmė pavojingam recidyvistui gali būti skiriama tik esant BK 62 straipsnyje nustatytais pagrindais. Vadinasi tam, kad teisėjas galėtų pasinaudoti savo diskrecija yra nustatomos papildomos sąlygos.

Tuo tarpu bausmių skyrimo nuostatomis turėtų būti laikomi tie bausmių skyrimo straipsniai, kurių formuluotė yra „švelnesnė“. „Švelnesnė“ formuluotė iš dalies galėtų būti nustatyti iš įstatymų leidėjo straipsniuose vartojamų žodžių „paprastai“ ir „gali“. Tokia formuluotė yra BK 55 straipsnyje „teismas paprastai skiria su areštu arba terminuotu laisvės atėmimu nesusijusias bausmes“, BK 58 straipsnyje „paprastai skiriama griežtesnė bausmė“, BK 59 straipsnio 2 dalyje nurodančioje, kad atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąrašas nėra galutinis ir teismas gali atsižvelgti į įstatyme nenumatytą lengvinančią aplinkybę, BK 60

straipsnio 1 dalies 1 punkte „Teismas <...> gali nepripažinti šios aplinkybės atsakomybę sunkinančia“, BK 62 straipsnyje. Kaip matome šiuose įstatymuose nėra formuluojamo privalomumo, teisėjams paliekama didesnė laisvė remtis savo nuožiūra. Prie nuostatų taip pat turėtų būti priskirtas ir įstatymas numatantis bausmės skyrimą bendra tvarka – BK 54 straipsnis. Toks priskyrimas yra logiškas kadangi bendrieji skyrimo pagrindai numato platų teisėjų diskrecijos taikymą, o būtent, teisėjo nuožiūrai yra patikėta individualizuoti bausmę remiantis BK 54 straipsnio 2 dalimi bei pastebėjus prieštaravimą teisingumo principui skiriant straipsnio sankcijoje numatytą bausmę galimybė motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad teisėjo diskrecija yra teisėjo teisė remiantis normų aiškinimu ir taikymu spręsti savo nuožiūra tam tikrus teisės klausimus. Lietuvoje teisėjo diskrecija skiriant bausmes yra numatyta BK VIII skyriuje. Atsižvelgiant į tai, kad įstatyme neįmanoma įtvirtinti tokio konkretumo kuris numatytų visas galimas nusikalstamas veikas bei tas veikas padariusio asmens charakterizuojančias savybes, įstatymų leidėjas formuluojant BK teisės normas, sąmoningai nustatė tik tam tikras bausmių rūšis bei galimas jų ribas, paliekant teisėjo nuožiūrai tų veiksmų vertinimą. Teisėjo diskrecija skiriant bausmę reiškia, kad teisėjas įsipareigoja skirti tokią bausmę kuria būtų pasiekti bausmės tikslai ir kuri būtų proporcinga padarytos nusikalstamos veikos pavojingumui. BK VIII skyriuje reglamentuojamus straipsnius galima suskirstyti į taisykles ir nuostatas. Taisyklėmis įvardijami tokie straipsniai kurių formuluotė apriboja teismo laisvę skirti kitokią nei straipsnyje nustatytą bausmės rūšį. Tuo tarpu nuostatos suteikia teismui platesnę diskreciją parenkant bausmės rūšį ir (arba) jos dydį. BK įstatymų leidėjas dažnu atveju nenurodo konkretizuotų elgesio situacijų ir jų sprendimų. Nors vadovautis aiškiomis taisyklėmis teisėjams būtų daug paprasčiau, tačiau neįmanoma įstatyme įtvirtinti visų galimų gyvenimiškų situacijų. Taip pat yra neišvengiamas ir ribų teisėjo diskrecijai nustatymas. Nesant tam tikriems apribojimams galimas teisėjų piktnaudžiavimas savo turima valdžia. Taip pat susidarytų galimybė iškreipti teismų praktiką, nes vieni teisėjai tam tikras nuostatas vertintų nevienodai. Todėl galima teigti, kad teisėjo diskrecija vykdant bausmės skyrimą Lietuvoje yra labai subalansuota.

4.2. Teisėjo diskrecija vykdant bausmės skyrimą užsienio valstybėse

Kaip ir minėta ankstesniame skyriuje bausmės skyrimo nuostatos įstatyme gali būti suformuluotos taip, kad teismui yra paliekama visiška ar labai daug laisvės skiriant bausmę. Pavyzdžiui Anglijoje teisėjas pats sprendžia kokios rūšies ir kokio dydžio bausmę skirti

(Piesliakas, 2008j, p. 246). Ilgą laiką Anglijos teisėje apskritai nebuvo įstatymo, kuriame būtų formuluojama bausmių sistema ir bendrosios bausmių vykdymo taisyklės. Buvo nurodomos tik sankcijos už konkrečius nusikaltimus. Maža to, Anglijos įstatymuose nebuvo nurodomos nei atsakomybę lengvinančios, nei sunkinančios aplinkybės. Tačiau Anglijos vyriausybė 2008 m. sudarė darbo grupę, kuri turėjo išnagrinėti struktūrinės bausmių skyrimo sistemos ir nuolatinės bausmių skyrimo komisijos privalumus, trūkumus ir galimybes. Po išsamios bausmių skyrimo analizės komisija 2009 m. gegužės mėn. pateikė ataskaitą, kurioje rekomendavo įsteigti vieningą bausmių skyrimo tarybą. Todėl vykdant rekomendaciją 2009 m. buvo įsteigta bausmių skyrimo taryba kuriai patikėta parengti bausmių skyrimo gaires.

Parengtos gairės privalėjo atsižvelgti į Anglijos ir Velso teismų paskirtas bausmes už nusikaltimus, poreikį skatinti nuoseklų bausmių skyrimą, bausmių skyrimo sprendimų poveikį nusikaltimų aukoms, poreikį skatinti visuomenės pasitikėjimą baudžiamojo teisingumo sistema ir skirtingų bausmių sąnaudas ir jų santykinį veiksmingumą užkertant kelią pakartotiniam nusikalstamumui. Atsirado ir privalomumas teisėjams vadovautis Bausmių skyrimo tarybos paskelbtomis gairėmis, "išskyrus atvejus, kai teismas įsitikina, kad tai prieštarautų teisingumo interesams" (Roberts, 2010, p. 41). 2020 m. gruodžio 1 d. Anglijoje ir Velse įsigaliojo bausmių skyrimo kodeksas (angl. *Sentencing Act 2020*), kuriame konsoliduota bausmių skyrimo proceso teisė. Kodekse pateikiamos bendrosios nuostatos, susijusios su bausmių skyrimo tvarka, įvairiomis teismų taikomomis bausmių rūšimis ir tam tikrais elgesio įsakymais, kurie gali būti skiriami kartu su bausme (Sentencing Council. *Sentencing Code*).

Žinoma net įsigaliojus Bausmių skyrimo kodeksui, teisėjo diskrecija Anglijoje išliko labai plati. Tačiau matome, kad Bausmių skyrimo kodekso 52 straipsnyje teisėjams nustatyta pareiga motyvuoti ir paaiškinti sprendimo dėl bausmės motyvus, o 59 straipsnis nurodo, kad kiekvienas teismas skirdamas bausmę nusikaltėliui privalo vadovautis visomis bausmių skyrimo gairėmis kurios yra svarbios asmens bylai. Anglijos Bausmių skyrimo kodekso 4 dalyje plačiau aptariama teismo diskrecija. Būtent šioje dalyje yra nustatyta, kad teismas vertindamas nusikaltimo sunkumą turi atsižvelgti į kaltininko kaltę, žalą kurią kaltininkas sukėlė ar ketino sukelti, arba žalą kuri galėjo būti padaryta (63 straipsnis). Taip pat nurodoma, kad teismas vertindamas nusikaltimo sunkumą turi vertinti ir sunkinančias bei lengvinančias aplinkybes. Tačiau nėra nurodoma kokia apimtimi vieni ar kiti veiksniai turėtų lemti bausmės dydžio apskaičiavimą.

Verta pastebėti, kad tik 73 straipsnyje kalbančiame apie bausmės sumažinimą dėl kaltininko prisipažinimo, teismas atsižvelgdamas į proceso dėl nusikalstamos veikos stadiją, kurioje kaltininkas nurodė ketinimą pripažinti savo kaltę ir aplinkybes kuriomis šis nurodymas buvo pateiktas bei nusikaltimo atžvilgiu yra taikomas privalomas bausmės reikalavimas ir nusikaltėlis nuteisimo metu yra 18 metų sulaukęs asmuo, teismas gali skirti bet kokią bausmę kuri yra ne mažesnė kaip 80 proc. bausmės kuri kitu atveju būtų privaloma pagal reikalavimą išreikštą 399 straipsnyje. 399 straipsnyje yra nurodytos privalomos bausmės už tam tikrus nusikaltimus bei nukreipiama toms nusikalstamoms veikoms taikomas minimalias bausmes (Sentencing Act 2020 of England and Wales). Taigi, Anglijos ir Lietuvos teisėjų bausmių skyrimo politikoje galime išvengti panašumų. Pavyzdžiui, tiek Anglijoje, tiek Lietuvoje teisėjui yra paskirta individualizuoti bausmę bei, kaip ir BK 61 straipsnyje, nurodyta, kad vertinant nusikaltimo sunkumą reikalinga atsižvelgti tiek į sunkinančias, tiek į lengvinančias aplinkybes. Vadinasi kaip ir Lietuvos įstatymuose, čia atrasta tam tikra teisėjo diskrecijos pusiausvyra.

Egzistuoja ir atvejų kuomet bausmių skyrimo nuostatos yra labai išsamiai reglamentuotos, nustatant kiekvieno veiksnio įtaką skiriant bausmę. Atrodytų toks reglamentavimas turėtų būti neįmanomas, nes būtų per daug kazuistiškas. Tačiau tokia sistema egzistuoja JAV. 1984 m. Bausmių skyrimo reformos įstatymas pakeitė federalinių bausmių skyrimo tvarką. Be kita ko, šiuo įstatymu buvo įsteigta Jungtinių Valstijų bausmių skyrimo komisija, kuri tapo nepriklausoma teisminės valdžios institucija, ir jai buvo pavesta parengti gaires ir politinius pareiškimus, kuriais bausmes skiriantys teismai turėtų vadovautis skirdami bausmes už nusikaltimus (United States sentencing commission guidelines manual, 2021a).

Federalinės bausmių skyrimo gairės (angl. *Federal Sentencing Guidelines*) yra neprivalomų taisyklių rinkinys sukurtas siekiant nustatyti vienodą bausmių skyrimo politiką baudžiamųjų bylų kaltinamiesiems, nuteistiems federalinių teismų sistemoje. Gairės numato labai tikslų bausmių kalibravimą, priklausantį nuo daugelio veiksnių, susijusių tiek su subjektyvia kaltinamojo kalte, tiek su jo veiksmis padaryta žala. Tačiau gairės nėra privalomos. Aukščiausiasis Teismas nusprendė, kad gairės yra labiau rekomendacinio pobūdžio. Vis tik teisėjui nusprendus nukrypti nuo gairių, jis turi pagrįsti kokie veiksniai lėmė bausmės sugriežtinimą ar sumažinimą (Cornell Law School. *Federal Sentencing Guidelines*).

Gairėse yra numatyti 43 nusikalstamos veikos sunkumo lygiai, kuo sunkesnė padaryta nusikalstama veika, tuo aukštesnis lygis yra nustatomas. Kiekvienai nusikaltimo rūšiai

priskiriamas bazinis nusikalstamos veikos lygis, kuris yra atskaitos taškas nustatant konkretaus nusikaltimo sunkumą. Konkretūs nusikaltimo požymiai, pavyzdžiui, sukčiavimo nuostolių dydis arba šaunamojo ginklo panaudojimas apiplėšimo metu, gali padidinti arba sumažinti bazinį nusikaltimo lygį. Be to, gairėse kiekvienas nusikaltėlis priskiriamas vienai iš šešių kriminalinės istorijos kategorijų, atsižvelgiant į jo praeityje padarytus nusižengimus (Cornell Law School. *Federal Sentencing Guidelines*). Be kita ko gairėse nustatomi tam tikri intervalai, kuriuose nurodyta tinkama bausmė kiekvienai nuteistųjų grupei, nustatyta suderinus nusikalstamo elgesio kategorijas su nusikaltėlių apibūdinančiomis kategorijomis. Kai pagal gaires numatoma laisvės atėmimo bausmė, intervalas turi būti kaip įmanoma siauresnis: intervalų maksimumas negali viršyti minimalaus daugiau kaip 25 proc., arba 6 mėn. mėnesiais, atsižvelgiant į tai, kuri iš šių verčių didesnė. Pagal Įstatymą nuosprendį priimantis teismas turi parinkti bausmę, kurios dydis neviršija orientacinio intervalo. Tačiau jei konkreti byla pasižymi netipiniais bruožais, Įstatymas leidžia teismui nukrypti nuo gairių ir skirti bausmę už nustatyto intervalo ribų. Tokiu atveju teismas turi nurodyti nukrypimo priežastis (United States Sentencing Commission Guidelines Manual, 2011b). Taigi, galime daryti išvadą, kad nors JAV Bausmių skyrimo gairės ir nėra privalomo pobūdžio, atsižvelgiant į tai, kad jų netaikymo atveju teismas turi motyvuoti tokį savo sprendimą, matome, kad tam tikras netiesioginis įpareigojimas jomis vadovautis vis tik yra. Žinoma tokios taisyklės padeda formuoti vienodą baudžiamąją politiką bausmių skyrimo srityje, tačiau neišvengiamai riboja teisėjo diskreciją. Teisėjas tampa labiau techniniu „įrankiu“ automatiškai taikančiu įstatymo nuostatas, o ne teisingumo principą įgyvendinantis teisės taikytojas.

Pavyzdžiui Olandijoje, skirtingai nei JAV, teismui skiriama labai plati diskrecija skiriant bausmes. Viena iš ypatybių Olandijos teisėje ir ta, kad bausmės taikymo sankcija gali taikyti ne tik teisėjas, kaip yra nustatyta Lietuvoje, o taip pat ir prokuroras. Tačiau prokuroras gali skirti bausmes tik už nusižengimus ir nusikaltimus, už kuriuos skiriama ne ilgesnė kaip šešerių metų laisvės atėmimo bausmė. Taip pat prokuroras gali skirti tik kai kurių rūšių sankcijas, nesusijusias su laisvės atėmimu. Pagrindinė bausmės skyrimo teisė vis tik paliekama teismui. Tik teismas gali skirti laisvės atėmimo bausmę. Skirdamas bausmę, teismas gali atsižvelgti į bausmių skyrimo gaires. Tačiau jos yra laikomos labiau atspirties tašku, o ne privaloma nuostata (Gerard de Jonge *et al.*, 2010a, p. 11).

Dar vienas išskirtinumas Olandijos teisėje yra tas, kad nuteisimas už nusikaltimą nebūtinai reiškia, kad asmeniui turi būti paskiriama bausmė. Teismas gali nuspręsti neskirti

jokios bausmės ar priemonės nesunkiose bylose arba kai kaltininko asmenybė ar bylos aplinkybės tai pateisina. Toks sprendimas neoficialiai vadinamas "teisiniu atleidimu nuo bausmės"(Gerard de Jonge *et al*, 2010c, p. 7). Teismai taip pat neturi pareigos skirti su laisvės atėmimu nesusijusias bausmių, o privalomų bausmių, nesusijusių su laisvės atėmimu, Olandijos baudžiamajame įstatyme nėra (Gerard de Jonge *et al*, 2010c, p. 11).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad ilgą laiką Anglijoje gyvavusi visiška teismo diskrecija paskatino visuomenės nepasitikėjimą baudžiamojo teisingumo sistema. Nenuoseklus bausmių skyrimas, pakartotinis nusikalstamumas ir bausmių skyrimo sprendimų poveikis nusikaltimų aukoms, paskatino tam tikra apimtimi susiaurinti teismo diskreciją. Tam parengtos gairės bei bausmių skyrimo kodeksas, kuriuose nustatyta bausmių skyrimo tvarka, įvairiomis teismų taikomomis bausmių rūšimis ir tam tikrais elgesio įsakymais, kurie gali būti skiriami kartu su bausme. Tačiau, kaip ir Lietuvoje, Anglijoje palikta teismo laisvė vertinti konkrečius veiksmus, apibūdinančius padarytą nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį. Tai reiškia, kad tiek Anglijoje, tiek Lietuvoje teisėjui yra paskirta individualizuoti bausmę. Skirtingai nei JAV, kur bausmių skyrimo nuostatos yra labai išsamiai reglamentuotos Federalinėse bausmių skyrimo gairėse, nustatant kiekvieno veiksmo įtaką skiriant bausmę. Nors tokios taisyklės padeda formuoti vienodą baudžiamąją politiką bausmių skyrimo srityje, tačiau neišvengiamai riboja teisėjo diskreciją. Prarandama teisėjo būtinybė pagrįsti savo sprendimus teisine sąmone. Bausmių skyrimas tampa ne individualizuotos sąmoningai parenkamos bausmės procesu, o automatinio teisės taikymu.

Pažymėtina, kad viena plačiausių teismo diskrecijų yra įtvirtinta Olandų teisėje. Čia bausmių skyrimo gairės yra laikomos atspirties tašku ir jų nesilaikymas nesudaro teismui jokių kliūčių. Taip pat teismas turi visišką laisvę neskirti asmeniui bausmės net tuo atveju jei asmuo pripažintas kaltu įvykdžius nesunkią nusikalstamą veiką, jeigu teismas nustato, kad bylos aplinkybės ir kaltininko asmenybė pateisina tokios veikos padarymą.

IŠVADOS

1. Teisės principai yra pamatinės idėjos atspindinčios tam tikras vertybes ir lemiančios teisinių normų sukūrimą arba teisinių normų visumą apjungiančios idėjos. Nors principai gali kilti iš normų arba atvirkščiai, normos gali kilti iš principų, šie teisės elementai nėra tapatūs. Tačiau jie negali prieštarauti vienas kitam ir turi sudaryti darnią visumą. Teisės principai yra reikšmingi teisėkūros procese: kuriant naujas normas, keičiant, pildant bei naikinant senas. Siekiant teisinio vientisumo įstatymų leidėjas formuluojamas įstatymo nuostatas turi atsižvelgti į teisės principus kaip į tam tikrus teisinio reglamentavimo orientyrus.

2. Įvertinus bausmės skyrimo reglamentavimo principų raidą lyginant 1961 m. baudžiamąjį kodeksą su 2000 m. baudžiamuoju kodeksu galima daryti išvada, kad iki Naujojo baudžiamojų kodekso įsigaliojimo bausmės skyrimo reglamentavimo principų praktiškai nebuvo. Pagrindinis Senojo BK bausmės tikslas buvo nubausti, pagrindinė ir dažniausiai vienintelė sankcijoje numatyta bausmė – laisvės atėmimas. Naujasis kodeksas tuo tarpu leido įgyvendinti visą bausmių tikslų visumą, skirdamas pirmenybę bausmių švelninimui. Įsigaliojus Naujajam kodeksui teismams suteikta ne fiktyvi, o reali diskrecija parenkant bausmės rūšį ir taip užtikrinant individualizuotas bausmes. Naujasis BK numatydamas daugiau bausmių rūšių straipsnių sankcijose, platesnes bausmių švelninimo galimybes, praplėtė teisėjų laisvę skiriant bausmes.

3. Pagrindiniai bausmės skyrimo reglamentavimo principai yra numatyti BK VIII skyriuje:

- bendrasis bausmės skyrimo principas;
- švelnesnės, nei įstatymo numatyta bausmės principas;
- šanso principas;
- visiško bausmių sudėjimo ir dalinio bausmių sudėjimo principai.

Bendrasis bausmės skyrimo principas reiškia, kad teismas negali skirti kitokios bausmės nei ta, kuri nustatyta kodekso specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankcijoje. Taip pat šis principas įtvirtina, kad visi asmenys, padarę nusikalstamą veiką, nepriklausomai nuo lyties, amžiaus, rasės, religinių pažiūrų, gali būti nubausti bet kuria sankcijoje numatyta bausme. Tai reiškia, kad visi asmenys yra nediskriminuojami, jie yra lygūs prieš įstatymą ir jiems visiems gali būti taikomos bendrosios taisyklės. Remiantis šiuo principu teismas negali savo nuožiūra parinkti kitokios nei straipsnio

sankcijoje numatytos bausmės. Todėl teismo diskrecija priklauso nuo to kiek tam tikroje straipsnio sankcijoje yra numatytų bausmės rūšių.

Švelnesnės, nei įstatymo numatyta bausmės principas reiškia, kad esant tam tikroms sąlygoms asmeniui gali būti skiriama švelnesnė, nei įstatymo numatyta bausmė. Tokie atvejai galimi kuomet sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas atsižvelgiant į bylos aplinkybes ir kaltininko asmenybę būtų neproporcingas padarytam pažeidimui ir prieštarautų teisingumo principui arba esant BK 62 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytai sąlygų visumai. Švelnesnės bausmės skyrimo principas yra teisingumo principą papildantis principas.

Šanso principas nustato, kad pirmą kartą teisiama už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą asmeniui, teismas visų pirmą bausmės tikslų siekia švelnesnėmis nei laisvės atėmimas priemonėmis. Laikoma, kad pirmą kartą teisiamas asmuo yra mažiau pavojingas visuomenei. Todėl tokiam asmeniui suteikiamas „šansas“ pasitaisyti. Tačiau šanso principas nėra išimtinis tik pirmą kartą teisiama asmeniui. Teismas jį taip pat gali taikyti ir pavojingam recidyvistui esant kodekso 62 straipsnyje numatytiems pagrindams. Šis principas reikšmingas tuo, kad suteikia teisėjui diskreciją individualizuoti bausmę ir net pavojingam recidyvistui suteikti antrą „šansą“ pasitaisyti.

Visiško bausmių sudėjimo ir dalinio bausmių sudėjimo principai reiškia, kad tais atvejais, kuomet tas pats asmuo padaro ne vieną, bet kelias nusikalstamas veikas, teismas pirmiausia paskiria bausmę už kiekvieną nusikalstamą veiką atskirai, o tuomet skiriama galutinė subendrinta bausmė. Įstatyme nėra nurodoma kada bausmės privalo būti sudedamos visiškai, o kada iš dalies. Tačiau visiškas bausmių sudėjimas yra labai griežtas ir riboja teismo laisvę skirti individualizuotą bausmę. Dalinio bausmių sudėjimo principas atveju teismas turi tam tikrą diskreciją nustatyti kokia bausmės dalis bus pridedama prie griežčiausios bausmės. Baudžiamasis įstatymas imperatyviai nenurodo, kada bausmės turėtų būti sudedamos visiškai, o kada tik iš dalies. Tai paliekama spręsti teismo diskrecijai. Šis principai reikšmingi tuo, kad leidžia teismui atsižvelgiant į bylos aplinkybes ir bausmės tikslą pasirinkti ar taikyti visišką, ar dalinį bausmių sudėjimą.

4. Lietuvoje vienintelė institucija turinti išskirtinę teisę vykdyti teisingumą yra teismas. Teisėjai turi unikalias žinias ir išimtinę diskreciją įgyvendinant bausmių skyrimą. Bausmių skyrimo nuostatuose neįmanoma įtvirtinti tokio konkretumo kuris numatytų visas galimas nusikalstamas veikas ir tas veikas padariusio asmens charakterizuojančias savybes, nekompromituojant bausmės tikslų įgyvendinimo. Todėl labai svarbu, kad teisėjas

vadovaudamasis savo teisine sąmone galėtų skirti tokią bausmę kuria būtų pasiekti bausmės tikslai ir kuri būtų proporcinga padarytos nusikalstamos veikos pavojingumui. Lietuvos įstatymų leidėjas suprasdamas, kad per didelis diskrecijos suvaržymas yra negalimas, o per didelė laisvė suponuoja galimą piktnaudžiavimą teisėjo statuso padėtimi, BK įtvirtino tokias teisės normas, kurios nustatytų tik tam tikras bausmių rūšis bei galimas jų ribas, palikdamas tų veiksmų platesnį vertinimą teisėjo nuožiūrai. Taigi vertinant teisėjo diskrecija darytina išvada, kad ji yra labai subalansuota.

5. Iš analizuotų užsienio valstybių: Anglijos, JAV, Olandijos, savo bausmių skyrimo nuostatomis ir teisėjui paliekama laisvės apimtimi skiriant bausmes, Lietuvos bausmių skyrimo nuostatomis artimiausia yra Anglijos baudžiamoji teisė. Kaip ir Lietuvoje, Anglijoje, teisėjui yra paskirta individualizuoti bausmę bei palikta laisvė vertinti konkrečius veiksmus, apibūdinančius padarytą nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį. Taigi čia yra įtvirtintas teismo diskrecijos balansas. Visiškai priešingos Lietuvos bausmių skyrimo nuostatomis ir nustatytai teisėjo diskrecijai yra JAV ir Olandijos bausmių skyrimo nuostatos. Šiose valstybėse vyrauja visiškos priešpriešos, JAV nustatant labai išsamų bausmių skyrimo reglamentavimą, beveik nepaliekant vietos teisėjo diskrecijai, o Olandijai priešingai, įtvirtinant bausmių skyrimo gaire kaip pagalbinį, tačiau neprivalomą įrankį, visą bausmės skyrimo laisvę paliekant teisėjo rankose.

SANTRAUKA

Bausmės skyrimo reglamentavimo principai

Karolina Sinotova

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjami bausmės skyrimo reglamentavimo principai ir jų sąveika su teismo diskrecijos įgyvendinimu. Temai atskleisti analizuojami baudžiamojo kodekso straipsniai įtvirtinantys bausmės skyrimo taisykles, mokslininkų pateiktos išvalgos, teisminė praktika ir kita aktuali literatūra. Bausmių skyrimas priklauso nuo bausme siekiamo rezultato ir bausmės tikslų. Darbe analizuojamos įstatymų leidėjo formuluojamos nuostatos nurodančios teismo galimybes skirti individualizuotas bausmes. Taip pat nagrinėjama ar yra nustatyti griežti apribojimai, kurių privalo laikytis teismas skirdamas bausmę, ar vis tik visa sprendimo laisvė patikima teisėjui.

Pirmoje darbo dalyje atskleidžiama teisės principų samprata ir jų reikšmė. Norint suprasti skirtumus tarp „principo“ ir „normos“ išaiškinama jų sąvoka ir pateikiamos mokslininkų nuomonės. Taip pat analizuojami iš baudžiamojo įstatymo kylantys bausmės skyrimo principai: bendrojo bausmės skyrimo reglamentavimo principas, švelnesnės, nei įstatymo numatyta bausmės principas, šanso principas, visiško bausmių sudėjimo principas ir dalinio bausmių sudėjimo principas. Analizuojama jų reikšmė bei tai, kokia apimti jų taikymas teismui yra galimas, o kokia privalomas.

Bausmių skyrimo procesas užima svarbią vietą baudžiamojoje teisėje. Teisėjo galimybė taikyti tokias bausmių rūšis ir dydžius, kuriomis būtų užtikrinamas teisingumas yra viena svarbiausių baudžiamojo įstatymo paskirčių. Kiekvienas asmuo turi teisę į teisingą teismą, o įstatymų leidėjas turi užtikrinti, kad teisėjui būtų suteikta pakankama diskrecija tam įgyvendinti. Iš bausmės reglamentavimo kylantys principai yra svarbūs tiek teisėjo diskrecijos prasme, tiek bausmės paskirties užtikrinimui ir bausmės proporcingumui.

SUMMARY

Principles of sentencing regulation

Karolina Sinotova

The Master's thesis examines the principles governing sentencing and their interaction with the exercise of judicial discretion. The articles of the Criminal Code that establish the rules of sentencing, the insights provided by scholars, case law and other relevant literature are analysed to reveal the topic. The imposition of penalties depends on the result to be achieved and the objectives of the punishment. The paper analyses the provisions formulated by the legislator to indicate the possibilities for the court to impose individualised sentences. It also examines whether there are strict limitations that the court must observe when imposing a sentence, or whether the judge has full discretion.

The first part of the thesis deals with the concept of legal principles and their significance. In order to understand the difference between a 'principle' and a 'norm', the concept is clarified and scholarly opinions are presented. It also analyses the principles of sentencing derived from the criminal law: the principle of the general regulation of sentencing, the principle of leniency, the principle of chance, the principle of total aggregation of sentences and the principle of partial aggregation of sentences. Their significance and the extent to which their application is possible and mandatory for the court are analysed.

The sentencing process occupies an important place in criminal law. The ability of the judge to impose types and levels of punishment that ensure justice is one of the most important purposes of criminal law. Everyone has the right to a fair trial, and the legislator must ensure that the judge has sufficient discretion to do so. The principles which flow from the regulation of sentencing are important both in terms of the discretion of the judge and in terms of ensuring the purpose of sentencing and the proportionality of sentences.

ŠALTINIAI

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 43, 47, 54, 62, 63, 64, 681, 682, 71, 75, 90, 226 ir 227 straipsnių pakeitimo įstatymas (2017) TAR, 15859.
4. Sentencing Act 2020 England and Wales (2020).
5. United States sentencing commission guidelines manual (2021).
6. Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas (1961). *Vyriausybės žinios*, 18-147.

Specialioji literatūra

1. Baltrimas, I. Lankauskas, M. (2014). Argumentavimas remiantis teisės principais: atkuriamasis ir plėtojamasis būdai, *Teisės problemos*, 3(85), p. 5-51 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://teise.org/argumentavimas-remiantis-teises-principais-atkuriamasis-ir-pletojamasis-budai/> [žiūrėta 2023 m. balandžio 3 d.].
2. Vaišvila, A. (2000). *Teisės teorija*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
3. Jankauskas K. (2005). *Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius.
4. Jankauskas, K. (2004). Teisės principų vaidmuo teisiniame procese: socialinių santykių reguliavimo ypatumai, *Jurisprudencija*, 59(51), p 139-151 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3191> [žiūrėta 2023 m. balandžio 5 d.].
5. Lastauskienė, G. (2015). Teisės principai yra teisės „griaučiai“. *Teismai. lt*, 1(17), p. 23- 25 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/12/web-teismai.lt-zurnalas_nr1_kovas.pdf [žiūrėta 2023 m. balandžio 6 d.].
6. Mikelėnienė D. ir Mikelėnas, V. (1999). V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia,.

7. Lastauskienė, G. (2012). Korektiško teisės principų taikymo prielaidos. *Teisė*, (85), p.45- 60 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.journals.vu.lt/teise/article/download/48/18/> [žiūrėta 2023 m. balandžio 8 d.].
8. Birmontienė, T. ir kt. (2002). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Antras leidimas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15418/konstitucine_teise.pdf?sequence=1&isAllowed=y [žiūrėta 2023 m. balandžio 5 d.].
9. Ažubalytė, R., Jurka, R. ir Zajančauskienė, J. (2016). *Baudžiamojo proceso teisė*. Bendroji dalis. Pirmoji knyga. Vadovėlis. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/handle/007/16221> [žiūrėta 2023 m. balandžio 5 d.].
10. Kavalnė, S. ir kt. (2009). *Bankroto teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
11. Švedas, G., Abramavičius, A. ir Prapiestis J. (2020). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
12. Drakšas, R. (2004). Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Teisė*, (52), p. 26-39 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://draksas.lt/wp-content/uploads/2016/06/document4.pdf> [žiūrėta 2023 m. balandžio 3 d.].
13. Piesliakas, V. (1998). Naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso principinės nuostatos ir baudžiamoji politika, *Jurisprudencija*, 10(2), p 40-51 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/download/3869/3836> [žiūrėta 2023 m. balandžio 6 d.].
14. Šulija, G. (2003). Bausmių skyrimo nuostatų konkretinimo problemos naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, (48), p. 155-170 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2003~1367189567129/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2023 m. balandžio 7 d.].
15. Piesliakas, V. (2008). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia.
16. Drakšas, R. (2016). Teisingumo principas skiriant bausmę, *Teisės apžvalga*, 2(14), p. 75-97, <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.14.5>
17. Pranka, D. (2020). Teisingos bausmės beiškant: švelnesnės bausmės skyrimas už neteisėtą disponavimą dideliu ar labai dideliu narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekiu, *Teisės problemos*, 1(99), p. 57-83 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

- https://teise.org/wp-content/uploads/2021/02/Pranka_2020_1.pdf [žiūrėta 2023 m. balandžio 8 d.].
18. Švedas, G. (2014). Bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisiama už nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, nuostatos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, (90), p. 7- 18 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.journals.vu.lt/teise/article/view/2882/2048> [žiūrėta 2023 m. balandžio 9 d.].
 19. Abramavičius, A. ir kt. (2004). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius: teisinės informacijos centras.
 20. Chlebinskaitė, K. (2008). Subendrintos dalinio bausmių sudėjimo būdu bausmės skyrimas, tinkamai įgyvendinant... Nulla poena sine lege principą. *Teisė*, 66(1), p. 34-45 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.journals.vu.lt/teise/article/download/373/314/> [žiūrėta 2023 m. balandžio 9 d.].
 21. Nevera, A. (2006). Nusikalstamų veikų idealiosios bei realiosios sutapties atribojimo ir bausmių skyrimo problemos, *Jurisprudencija*, 7(85), p. 24-29 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2843/2646> [žiūrėta 2023 m. balandžio 13 d.].
 22. Latvelė, R. (2010). *Tesėjo vaidmuo aiškinant teisę*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius.
 23. Gumuliauskas, A. (2004). Teisėjo nuožiūra skiriant bausmę, *Jurisprudencija*, 61(53), p. 85-94 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3163> [žiūrėta 2023 m. balandžio 12 d.].
 24. Roberts, J. (2010). *Sentencing guidelines in England and Wales: a review of recent developments* [interaktyvus], Centre for Crime and Justice Studies. Prieiga per internetą: <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/09627251.2010.525943.pdf> [žiūrėta 2022 m. balandžio 12 d.].
 25. Gerard de Jonge, Meijer, S. and Tigges, L. (2010). *Non-custodial sanctions and measures in the Member States of the European Union The Netherlands* [interaktyvus], Instituto Jurídico Faculdade de Direito da Universidade de Coimbra Colégio da Trindade. Prieiga per internetą: <https://www.uc.pt/site/assets/files/422661/netherlands.pdf> [žiūrėta 2022 m. balandžio 15 d.].

Teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. lapkričio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-518/2009.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 111-4549.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2020 m. balandžio 9 d. nutartis byloje Nr. 2K-87-976/2020.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. sausio 19 d. nutartis byloje Nr. 2K-15-489/2019.
5. Kauno apygardos teismo 2016 m. kovo 14 d. nutartis byloje Nr. 1S-340-245/2016.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-536/2014.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-238-699/2017.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-209-222/2018.

Kiti šaltiniai

1. Lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą:
<https://www.lietuvizodinas.lt/terminai/Principas> [žiūrėta 2023 m. balandžio 2 d.].
2. Tarptautinių žodžių žodynas. Prieiga per internetą: <https://www.zodziai.lt/reiksme&word=principas&wid=16003> [žiūrėta 2023 m. balandžio 2 d.].
3. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą:
<https://www.vle.lt/straipsnis/sansas/> [žiūrėta 2023 m. balandžio 10 d.].
4. Teismai.lt. *Bausmė nusikaltusiam asmeniui – teisėta, ar teisinga?* [interaktyvus] (modifikuota 2020-03-13). Prieiga per internetą:
<https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemas-naujienos/bausme-nusikaltusiam-asmeniui-teiseta-ar-teisinga/7438> [žiūrėta 2023 m. balandžio 13 d.].
5. Sentencing Council. *Sentencing Code* [interaktyvus] Prieiga per internetą:
<https://www.sentencingcouncil.org.uk/sentencing-and-the-council/sentencing-code/> [žiūrėta 2023 m. balandžio 13 d.].
6. Cornell Law School. *Federal Sentencing Guidelines* [interaktyvus] Prieiga per internetą:
https://www.law.cornell.edu/wex/federal_sentencing_guidelines [žiūrėta 2023 m. balandžio 15 d.].